

Konradas Valenrodas

Lietuvių ir prūsų žygių istorinė sakmė

*Dovete adunque sapere, come sono
due generazioni da combattere...
bisogna essere volpe e leone.*⁶⁷

BONAVENTŪRUI IR JOANAI ZALESKIAMS⁶⁸

Tūkstantis aštuoni šimtai dvidešimt
septintųjų metų atminimui skiria
AUTORIUS

PRATARMĖ

Lietuvių tauta⁶⁹, susidedanti iš lietuvių, prūsų ir letų genčių, negausinga, apgyvenusi nedidelį, ne per daug derlingą kraštą, ilgai Europai nežinoma, apie tryliktąjį amžių kaimynų užpuolimų buvo pažadinta⁷⁰ veikliau pasireikšti. Kai Prūsai nebegalėjo atsispirti Teutonų ginklui⁷¹, Lietuva, išėjusi iš savo girių ir pelkių, kardu ir ugnim naikino aplinkines valstybes ir netrukus pasidarė baisi visoj Šiaurėj. Istorija dar nepakankamai išaiškino, koku būdu tokia silpna ir taip ilgai svetimiems paklususi tauta sugebėjo iš sykio atsispirti ir pasidaryti pavojinga visiems savo priešams, iš vienos pusės vesdama nuolatinį kruviną karą su Kryžiuočių ordinu, iš kitos pusės niokodama Lenkiją, imdama duoklę iš Didžiojo Naugardo⁷² ir prasiskverbdama net ligi Volgos krantų ir Krymo pusiasalio. Garsingiausia Lietuvos epocha sutampa su Algirdo ir Vytauto laikais⁷³, kurių valdžia siekė nuo Baltijos ligi Juodųjų jūrų. Bet ta didžiulė valstybė, per daug staigiai augdama, nesugebėjo sukurti savyje vidinės galios, kuri būtų siejusi ir gaivinusi skirtingas jos dalis. Lietuvių tautybė, išsiliejusi per daug plačiose šalyse, pametė savo tikrąją spalvą. Lietuviai pavergė daug rusiškų genčių ir užmezgė politinius santykius su Lenkija. Slavai, jau nuo seniai

⁶⁷ Nes turite žinoti, kad yra du kovos būdai... reikia būti lapė ir liūtas: Netiksliai citata (minties santrauka) iš italų rašytojo, diplomato, istoriko Niccolò Machiavellio (Nikolo Makiavelio) (1469–1527) veikalo *Kunigaikštis (Il principe)*, išl. 1532) XVIII skyriaus. Idėjos, jog kovoje su stipresniu priešu leistinos klaida ir gudrybės, buvo populiarios tarp romantikų; A. Mickevičius jų sėmėsi ir iš F. Schillerio (Šilerio) dramos „Fiesco prisaikdinimas Genujoje“ („Die Verschwörung des Fiesco zu Genua“, 1782), kurią, kaip ir N. Machiavellio veikalus, skaitė tremtyje Rusijoje, rašydamas *Konradą Valenrodą*.

⁶⁸ Bonaventūra ir Joanna Zaleskiai – Ukrainos dvarininkai; su šia šeima poetas susipažino buvdamas Maskvoje ir Odesoje.

⁶⁹ A. Mickevičius „Lietuvių tautą“ suprato kaip baltų genčių visumą, – tokią sampratą suformavo tiek naudojami istoriniai šaltiniai (M. Strijkovskio *Kronika*), tiek XIX a. pradžios istorikų, filologų (ypač J. Lelevelio, T. Narbuto, K. Bogušo) darbai. Kita vertus, minėti autoriai kalba apie plačią lietuvių genčių apgyvendintą teritoriją (J. Lelevelis jai priskiria ir Meklemburgą, T. Narbutas – žemes tarp Oderio ir Elbės). Todėl toliau rašydamas, jog ši tauta apgyvenusi nedidelį kraštą, A. Mickevičius galbūt turi galvoje tikrai etninę Lietuvą.

⁷⁰ 1226 m. lenkų kunigaikštis Konradas Mazovieckis į Mozūriją pakvietė kryžiuočių ordiną, kurie ėmė nuolatos puldinėti Lietuvą.

⁷¹ Kryžiuočių ordinas (lot. Ordo Equitum Teutonicorum – t. y. Vokiečių riterių ordinas) buvo įsteigtas Palestinoje 1190 m. vokiečių riterių, siekiančių išvaduoti Šventąją žemę. Prūsų žemes kryžiuočiai galutinai nukariavo 1283 m.

⁷² Novgorodas – stambus senovės Rusijos XII–XIV a. prekybos centras, esantis prie Ilmenio ežero, abipus Volchovo upės žiočių.

⁷³ Lietuvos kunigaikščių Algirdo (1344–1377) ir Vytauto (1392–1430) valdymo laikus poetas teisėtai laiko didingiausiu tautos istorijos laikotarpiu. Pažymėtina, kad greičiausiai cenzūros sumetimais jis nemini fakto, jog kunigaikštis Algirdas tris kartus (1368, 1370, 1372 m.) buvo užpuolęs Maskvą.

krikščionys, buvo aukštesnio civilizacijos laipsnio. Jie, nors Lietuvos pavergti ar spaudžiami, nuolatine įtaka atgavo moralinę pirmenybę prieš stiprų, bet nekultūringą pavergėją ir prarijo jį kaip kinai totorius grobikus⁷⁴. Jogailaičiai⁷⁵ ir galingesnieji jų vasalai virto lenkais. Daugelis lietuvių kunigaikščių Rusijoje priėmė rusų tikėjimą, kalbą ir tautybę. Tokiu būdu Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė jau nebebuvo lietuviška, tikroji lietuvių tauta atsidūrė vėl savo senose ribose; jos kalba liovėsi buvusi dvaro ir galingųjų kalba ir išliko tiktai liaudyje. Lietuva – tai įdomus pavyzdys tautos, kuri po didžiulių savo laimėjimų išnyko⁷⁶, kaip upelis po per gausaus potvynio nulsūgsta ir plaukia jau siauresne negu pirmiau vaga.

Jau keli amžiai dengia minėtuosius įvykius: nuėjo nuo politinio gyvenimo scenos ir Lietuva, ir žiauriausias jos priešas – Kryžiuočių ordinas; kaimyninių tautų santykiai visiškai pakitėjo; interesai ir aistros, kurstę ano meto karą, išblėso, net jų atminimų liaudies dainose nebeliko. Lietuva jau yra visiškai praeityje⁷⁷. Jos istorija šiuo atžvilgiu duoda dėkingos poezijai medžiagos, nes poetas, apdainuojąs ano meto įvykius, gali rūpintis vien tik pačiu istoriniu objektu, pagiliniu dalyko ir menine išraiška, visiškai nepaisydamas skaitytojo interesų, aistrų bei madų. Tokių būtent objektų liepė ieškoti Šileris:

„Was unsterblich im Gesang soll leben,
Muss im Leben untergehn.“⁷⁸

„Kas privalo atgyti dainoje, turi žūti tikrovėje.“

ĮŽANGA

Jau šimtmetis baigė praeit⁷⁹, kai kryžiuotis
Pagoniško kraujo upeliuose braidė.
Jau prūsui grandiniuos beliko kamuotis,
Tad, žemę pametęs, miškuos išsisklaidė.
O vokiečiai bėglį medžiojo ir pjūdė,
Lig pat Lietuvos grobė, degino, žudė.

Lietuvį nuo priešo čia Nemunas skiria.
Vienapus dievų paslaptingos šventovės
Viršūnėmis blizga⁸⁰ pro šlamančią girią,
Kitapus, į skardį aukštai įsibrovęs,
Tik vokiečių kryžius skliautu debesėtu
Grėsmingai apžvelgia žemes Palemono⁸¹

⁷⁴ XIII a. mongolų klajoklių gentys buvo užkariavusios Kiniją, tačiau greitai prarado savo tautinę tapatybę.

⁷⁵ Lietuvos Didžiojo kunigaikščio (1377–1392) ir Lenkijos karaliaus (1386–1434) Jogailos dinastija XIV–XVI a. viešpatavo daugelyje Rytų ir Vidurio Europos valstybių.

⁷⁶ Poetas kalba veikiau apie valstybės, o ne tautos išnykimą. Pažymėtina, kad dėl caro cenzūros jis neužsimena apie Respublikos (Žečpospolitos) padalijimus.

⁷⁷ Šis teiginys aiškintinas siekimu išvengti cenzūros sankcijų; juo labiau, kad vėliau A. Mickevičius, 1843 m. kovo 24 d. skaitydamas XV-tąją paskaitą apie Lietuvą iš College de France tribūnos ją užbaigė žodžiais: *Ši tauta yra viena iš tų, kurios laukia*.

⁷⁸ Citata iš F. Schillerio eilėraščio „Graikijos dievai“ („Die Götter Griechenlands“, 1800).

⁷⁹ Kryžiuočiai, pakviesti lenkų kunigaikščio Konrado Mazovieckio, pradėjo pulti ginklu pagonis prūsus 1231 m. Prūsai buvo nukariauti 1283 m. Dalis genčių pripažino kryžiuočių valdžią, dalis – pasitraukė į Lietuvą. Kūrinio veiksmo pradžia datuotina 1391 m., kai istorinėje medžiagoje minimas Koradas Valenrodas buvo išrinktas kryžiuočių ordino vadu – magistru.

⁸⁰ Vaizduodamas puošnias ir paslaptingas senovės šventoves, poetas rėmėsi M. Strijkovskio, T. Narbuto ir kitų autorių veikalais.

Ir tiesia rankas Lietuvon, lyg prie šono,
Iš viršaus apglėbęs, prispaust ją norėtų.

Vienapus lietuvių būriai kaip kadaise,
Su lūšio kepurėm, gaurais apsitaisę,
Ietim ir kilpynėm vikrauja ir žaidžia
Ir prieš budriai iš akių nepaleidžia,
Kitapus šarvuotas, judėti negreitas,
Sustingęs įsibedė vokietis raitas.
Stebėdamas prieš gynimosi vietą,
Jis vėpa rožančių ir grūda muškietą⁸².

Ir šis, ir anie akylai seka brastą.
Taip Nemunas, ilgai viešnagėm garsėjęs,
Kur amžiais tiek broliškos santarvės rasta⁸³,
Dabar pražūties pasidarė nešėjas,
Nes laukia kiekvieno mirtis ar vergovė,
Kas peržengti drįstų jo mėlyną srovę.
Tiktai atžala apynėlio nusvirus,
Išpuikusio topolio ten paviliota,
Žilvičiais ir upės žolėm prasiyrus,
Netrukdoma stiebias į uždraustą plotą
Ir tartum vainikas nutįsęs anapus,
Nudžiunga su mylimu savo sutapus.
Vien Kauno pakalnių ir jo ąžuolynų
Lakštutės su savo bičiuliais iš gojų
Lietuvišku vis dar skardena dainynu
Ar skrenda, sparneliais laisvai suplasnoję,
Viešnagėn į bendrą salų tankumyną.

O žmonės? – Juos karas ir smurtas supjudė.
Lietuvių ir prūsų draugystė pirm laiko
Sužlugo. Bet meilė sujungti pataiko
Ir žmones. – Atsimenu du tokiu nūdie.

O Nemune! Greitai per tavąją srovę
Mirtim ir gaisrais nešini piktadėjai,
Į tavo žaliuosius krantus įsibrovę,
Iškirs vainikus, kur puošėis ir žydėjai, –

⁸¹ T. y. lietuvių žemes; Palemonas – legendinis Lietuvos kunigaikščių pirmtakas, Romos didikas. Kaip rašoma XVI a. Lietuvos metraščiuose, jis pabėgęs iš Italijos ir įsikūręs prie Nemuno, Jūros ir Dubysos upių. Šį pasakojimą A. Mickevičius greičiausiai perėmęs iš M. Strijkovskio *Kronikos*.

⁸² Originale – *liczy różnec (skaičiuoja, kalba rožančių)*; menkinamąjį *vėpa* vertėjas greičiausiai panaudojo dėl pokario politinės cenzūros reikalavimų neigiamai kalbėti apie religiją; *muškieta* (orig. *strzelba*): apskritai šaunamųjų ginklų apibūdinimas, – per lietuvių kovas su kryžiuočiais jie jau buvo žinomi.

⁸³ Abipus Nemuno gyvenusiais broliškas prūsų ir lietuvių gentis upė jungusi, o dabar – skiria. Originale kiek kitaip: *Niemen <...> teraz dla nich był progiem wieczności (Nemunas dabar jiems buvo amžinybės slenkstis)*.

Išgąsdins lakštingalas šūviai sugriovę.
O brangius ryšius giminystės ir kraujo
Tautų neapykantos tvaikas pakilęs
Pavers tuoj į nieką; – bet širdys, kur mylis,
Vaidilos⁸⁴ dainoj susivienys iš naujo.

[I]

IŠRINKIMAS

Marienburgo bokšte varpas gaudžia*;
Dundena būbnai ir patrankos griaudžia.
Svarbi diena nūn Ordinui prašvito.
Į sostinę štai komturai jau skuba⁸⁵,
Kapituloj⁸⁶ jie renkas nuo pat ryto
Ir, Viešpaties pagarbinę ten vardą,
Nutars, kurio papuoš didysis kryžius* rūbą,
Kuriam pavesti didįjį reiks kardą*.
Jau dvi dieni praslinko ginčuos lygiai,
Nes daug kilmingų vyrų susirinko,
Kurie tai garbei savo amžium tinka,
Kurių vienodi nuopelnai ir žygiai.
Bet brolių tvirtas sutarimas rodo,
Kad jie aukščiausiai stato Valenrodą.

Svetimšalis, jo Prūsijos nieks nežino,
Svetur jis savo vardą išgarsino*.
Kastilijos kalnais jis maurus ginęs⁸⁷,
Ir Otomaną⁸⁸ jis prie jūros spaudęs,
Jis mūruose kovojęs pirmutinis,
Jis ir laivus pagonių⁸⁹ pirmas gaudęs.
Jam vos į kovą stojus kur turnyre,
Jei, būdavo, tik šalmą jis pradengia,
Jau susiremt su juo kiekvienas vengia*

⁸⁴ Poemos *Grażina* komentaruose poetas rašo: *Vaidilomis, sigonotais, ligustoniais vadinosi dvasininkai, kurių pareiga buvo apdainuoti ar apsakyti žmonėms sentėvių praeitį įvairių apeigų metu*. Šias žinias jis paėmęs iš kronikų, istorikų veikalų. Romantikams žodis *vaidila* (lenk. *Wajdelota*) turėjo platesnę, – apskritai dainiaus, poeto, – prasmę.

* Žvaigždute žymimos eilutės, kurias pakomentavo pats Adomas Mickevičius. Jo komentarai pateikiami po visu *Konrado Valenrodo* tekstu. (Red.)

⁸⁵ Komturas – Kryžiuočių ordino didikas, administracinio – karinio vieneto (komandorijos) galva; karo metu – dalinio vadas.

⁸⁶ Kapituloj: čia – per ordino vyresnybės susirinkimą.

⁸⁷ Pirėnų pusiasalyje esanti kalnų grandinė; maurais viduramžiais vadinta musulmonus (paprastai arabus), kurie iš šiaurės – vakarų Afrikos (Mauretijos) VIII a. pradžioje puldinėjo Ispaniją. Kovos su maurais, kuriose aktyviai dalyvavo kryžiuočiai, vyko VIII–XV a.

⁸⁸ *Otomaną*: T. y. turkus.

⁸⁹ *laivus pagonių*: čia – musulmonų.

Ir pergalės vainiką jam tik skiria.

Ne vien darbais dėl Ordino galybės,
Tauria šlove jo apgaubta jaunystė.
Jį puošia ir krikščioniškos dorybės:
Kuklumas, neturtas ir vientulystė⁹⁰.
Jis nesispraudė į dvariškių spūstį,
Miklia kalba nei gestais negarsėjo.
Dėl žemo pelno vergiškai paklusti
Aršiams baronams niekad nenorėjo.
Paniekinęs aukštos garbės tuštumą,
Tų mūrų glūdy geidęs būt vienuoliu,
Jis niekino ir taurų malonumą:
Minstrelių⁹¹ dainos ir šypsniai gražuolių
Jo šaltai sielai nebesako nieko.
Jis pataikūnus tylomis palieka,
Pro gražią moterį iš tolo žengia,
Žavingo žodžio saugojas ir vengia.

Ar toks jau buvo gimęs Valenrodas,
Ar tapęs – amžium, – nes, kad ir nesenas,
Jau širmo plauko ir kakta raukšlenas:
Kančios ir metų antspaudas vienodas, –
Išpėt sunku, nes tekdavo matyti,
Kad jaunime jis žaisti sugebėjo
Ir kartais moterų mielai klausyti,
Ir sąmoju kitus sukirst mokėjo,
Ir damoms žarstė mandagių pagrėbstų
Su šaltu šypsniu, lyg vaikams skanėstų.
Bet buvo tai reti užsimiršimai.
Nes nejučiom koks žodis abejingas
Ar šiaip kitiems tušti prasitarimai
Aistras sukeldavo jam sielvartingas.
Jei Lietuvą ar auką dėl tėvynės,
Ar kryžiaus karą bus ten kas priminęs,

Tuoj Valenrodo džiaugsmas blėste blėso.
Jis rūstų veidą kreipdavo į šalį,
Viskam nebejautrus bematant vėso
Ir grimzdo vėl į sielvartą begalį.
Galbūt, atminęs šventą pašaukimą,
Jis žemiškų džiaugsmų taip vengti ima.

⁹⁰ Originalė: *skromność* ir *pogarda świata* (kuklumas ir panieka (žemiškajam) pasauliui); poetas pabrėžia personažo pasirinkto gyvenimo būdo ypatybes (plg. taip pat apibūdinimą vėlesnėje strofoje).

⁹¹ Viduramžių dainininkų, poetų (iš angl.).

Tačiau bent saldžią bičiulystės dalį,
Bent vieną draugą artimą turėjo –
Dorybėm šventą, žilą jau ir seną
Vienuolį tylųjį, vardu Albaną.
Jis Valenrodo sielvartais kentėjo,
Išpažinčių dažnai jis klausė jojo,
Visas slaptas širdies dūmas žinojo.
Laimingas tas ir šventą laimi dalią,
Kurs su šventaisiais bičiuliautis gali.

Taip tariosi kryžiuočių vyresnybė
Dėl Valenrodo elgesio ir būdo.
Bet turi jis, kaip ir visi, silpnybę.
Tiesa, jis žemės niekino tuštybę,
Girtam tvaikė jis niekados neplūdo.
Tačiau vienatvėj, kai jėgų pristinga,
Ar sielvartų kokiam užėjus blūdui,
Įprato jis į gėralą kenksmingą.
Tada staiga jis tapdavo lyg kitas,
Išbalęs veidas, rūščio išraižytas,
Ligūstomis dėmėm šiurpiai žydėjo,
Ir žvitrios akys, mėlynos kadaise,
Kurios jau laiko ūkanom pilkėjo,
Dabar žaibais vėl ugnį svaiddo baisią.
Staiga pro lūpas aimanos išsprūsta,
Prigesę akys ašarom paplūsta,
Jis siekia kanklių⁹². Dainą kažin kokią
Jis svetima kalba dainuot mėgina –

Ir tik širdim klausovai ją suvokia.
Dėl to, kad raudą šermeninę žino,
Dėl to, kad stebi vyzdį dainininko:
Matyt, kaip atmintį jisai įtempia,
Lyg tartum grimzdų kur į gelmę klampią,
Nes nor išliet, kas sieloj prisirinko.
Kokia prasmė tokių jo pablūdimų?
Galbūt jis nori savo beprotyste
Miglotoj praeity sugaut jaunystę?
Kur jojo siela? – Toliuos atminimų.
Tačiau ranka, stygom įsibėgėjęs,
Linksmesnio tono niekad nér pradėjęs.
Nekalto šypsnio iš giedrios krūtinės
Nekenčia jis lyg nuodėmės mirtinės.
Visų stygų skambėt paleidžia gausmą,

⁹² *Kanklių*: originale *lutnia* – mandoliną primenantis muzikos instrumentas, iš arabų kraštų į Europą atkeliavęs ankstyvaisiais viduramžiais; buvo ypač populiarius XV–XVII a. dvaruose.

Išskyrus vieną – džiugesio stygelę.
Visus jausmus klausovo sieloj kelia,
Tik vien geros vilties išskyrus jausmą.

Ne kartą broliai, netyčiom užėję,
Įdomią atmainą jame stebėjo.
Štai Konradas, staiga pakirdęs, širsta,
Kankles nusviedęs, laukiniu pavirsta.
Baisius žodžius bedieviškai burnoja,
Kažką Albanui pakuždėti tempias,
Karius aprėkia, kažin kam grūmoja,
Kažkam kerštu grasina užsikvempęs.
Būgštauja broliai. Tik Albanas vienas
Į Konradą štai pakelia blakstienas
Ir šaltu jo veidan žvilgsniu įsminga,
Lyg reikštų rūstų ką ar priekaištingą,
Ar tai dėl kažko jį slapta įspėja,
Ar sugeba širdin guviau prabilti,

Nes štai jau veidas Konrado giedrėja,
Ir karščio dėmės ima greitai dilti.
Taip kartais liūtų nekalbus ramdovas,
Damas sukvietęs, riterius ir ponus,
Grotas nuo narvo nustumia į šonus,
Sugriaudžia triūbos, ir žvėrių valdovas,
Šiurpiu riksmu visus ūmai pritrenkęs,
Nugąsdint vien ramdovo neįmano.
Galvos prieš baisų žvėrį nenulenkęs,
Jis šaltu jo širdin vyzdžiu nutaiko
Ir nemirtingos sielos talismanu
Laukinę galią surakinęs laiko*.

II

Marienburgio bokšte varpas gaudžia.
Pasitarimų salė ištuštėjo.
Tuoju paskui komturą dvasiškiaiėjo,
Ir riteriai į eilę stojo glaudžią
Koplyčioje mišparų išklaudyti⁹³
Ir himnu Dvasią Šventąją prašyti.

HIMNAS

Dvasia, Dievo šviesybe,

⁹³ Mišparai – vakarinės pamaldos, paprastai laikomos sekmadieniais ir šventadieniais.

Karveli Siono⁹⁴!
Šiandien krikščionių pasaulio brolybę
Prie kojų pono
Ugnim regimąja apšvieski
Ir savąjį sparną Siono brolijai ištieski.
Po tavo sparnais tegul būna
Šviesybės šaltinis atvertas,
Ir tas, kurs malonės bus vertas,
Linksmybės te saulėtą gauna karūną.
Ir krisime veidu į dulkes po kojų
Tam, kurį tavo sparno pavėsis globoja.
Sūnau Atpirkėjau!
Ištiesk visagalinčią ranką
Ir tą, kurs artėja,
Iš mūsų verčiausią,
Pastiprinki silpną ir menką.
Teveda kovon mus jėga kalavijo,
Te vandeni krikšto pagonis nuprausia,
Jie vėliavos Tavo tebijo.
O mes nusilenksime, širdis viltim atgaivinę.
Prieš tą, kam kryžiaus ženklas papuoš krūtinę.

* * *

Malda baigta. Tačiau vadovo liepta
Sugrįžt visiems, truputį pailsėjus,
Ir vėl prašyt, kad Viešpatis įkvėptų
Dvasiškius, brolius ir visus rinkėjus.

Nakties vėsa jie džiaugiasi išėję.
Vieni susėdę šnekasi pasieny,
Kiti sode ir gojų vaikštinėja.
Tyli gegužio švietė mėnesiena,
Ir buvo jau rytai aiškėt pradėję.
Apėjęs mėnuo tamsiažydrį plotą,
Pakitęs veidu, aukšty atsiskyręs,
Pro debesėlių, balzganai miglotą,
Tylioj vienatvėj ilgesingai yrės.
Kaip tas klajūnas, jaunąją pamilęs,
Mintim būties apskridęs platų ratą,
Kentėjimais ir laime nusivylęs,
Pro ašaras paguodą vėl pamato –
Galop pasviręs galva nualsinta,
Į svaigią godą susimąstęs krinta.

⁹⁴ Sionas – pietvakarinėje Jeruzalės dalyje esanti kalva su garsia Saliamono bažnyčia; perkeltine prasme – Bažnyčia; karvelis viduramžių ikonografijoje – Šventosios Dvasios simbolis.

Dar riteriai pakrikę vaikštinėja,
Bet arkikomturas* kažką sumano:
Sulaikęs uolesnius, tarp jų Albaną,
Jis vedasi į nuošalią alėją,
Kad atsargiai, nekliudomi nė vieno,

Aptart rinkimų reikalą galėtų.
Tad ėjo dar toliau už mūro sienų,
Dar tuštesnių žvalgydamiesi vietų.
Taip ilgą valandą jie vaikštinėjo
Paežery⁹⁵, kur švendrai tyliai švokštė,
Bet štai jau rytas. Grįžt atgal reikėjo.
Sustojo. Balsas, – kur? Kampiniam bokšte.
Jie įsiklauso. Taip, tai ji kliedėjo.
Tai atskiduolė. Jau prieš daugel metų
Kažkokia moteris pilin atvyko*
Ir bokšte baigia savo amžių nykų.
Ar ji ūmai šventąja likt suskato,
Ar gal, buities patyrus šiurpią klotį,
Ji ryžosi taip sunkiai atgailoti?
Nevengdama kentėjimų nei bado,
Ji, dar gyva, čia savo kapą rado.

Ilgai vienuoliai spyrėsi ir pyko,
Kol pagaliau patenkint ją sutiko
Ir skyrė bokšte vietą jai kankintis.
Ir vos tik atsidūrė už tų durų,
Akmeniniu užmūrijo jas mūru.
Ir liko jai tik Dievas ir jos mintys.
Gal būti, teismo paskutinę dieną
Tik angelai nugriaus tą baisią sieną.

Viršuj langelis, geležinės grotos, –
Pamaldūs žmonės ten pasiunčia maisto,
Ir spindulių vėjelis jai pasklaisto.
Skurdžioji vargše, argi tavo protas
Taip pasmerkė gyvenimo apgaulę,
Kad niekintum vėjelį, net ir saulę?
Kai tą jos karstą akmenais užkrovė,
Nebmatė niekas jos prie bokšto lango
Bežiūrinčios į giedrą, aukštą dangų
Ir lūpom gaudančios vėjelio srovę,
Ir besigėrinčios žiedeliais lankoj

⁹⁵ Marienburgo pilis yra ne prie ežero, bet prie Nogato upės, Vyslos atšakos. Poetas tvirtovės vaizdą, kaip manoma, bus nusižiūrėjęs iš J. Voigto knygoje įdėtos graviūros.

Ir tais mieliais veidais, kur ją atlanko.

Bet žino dar visi ją esant gyvą.
Ne kartą šventąjį pakeleivingą,
Užklydusį čia vakarą vėlyvą,
Pasiėkdavo gaida tyli, maldinga, –
Be abejo, kokia šventa giesmelė.
O kai vaikai iš gretimo kaimelio
Pažaisti ąžuolyne susispiečia,
Tai kažkas balzgana lange sušvinta,
Lyg atspindys blankios aušrelės krinta,
Ar gal jos garbana taip atsišviečia?
O gal ji savo ranką baltą šviesią
Palaimint vaikučius pro langą tiesia?
Ir komturas, dabar tenai užklydęs,
Iš bokšto, girdi, kalba kas tarytum:
„Jau pildos, Konrade! O Dieve didis,
Tu būsi mistras, kad juos pražudytum!
Bet ir tavęs ar jie slapta netyko?
Nors kaip žaltys įgytum kitą odą,
Bet sieloj lieka praeitis vienoda, –
Juk ir many daug seno dar paliko!
Net kapas jei tave kada grąžintų,
Tai ir tokį kryžiuočiai dar pažintų.“
Tai atskiduolė. Riteriai suprato.
Viršun pažvelgę, regi kažką blankų –
Kažkas iš grotų tiesia žemėn ranką.
Bet kam? Prie bokšto nieko jie nemato.
Tiktai iš tolo lyg kas sušvytravo,
Lyg tarsi plieno šalmo kibirkštėlės,
O žemėj apsiaustas ar gal šešėlis?
Išnyko. Ne, tai akys juos apgavo.
Tai gal aušroj šešėliai taip nubluko...
Žeme boluoja bangos palšvo rūko.

„O broliai! – riteriams Albanas sako. –
Dangaus čia apvaizda stebuklą rodo.
Klausykim balso, kuris mums prašneko*
Girdėjote? Jis Konradą minėjo,
Juk Konradas – tai vardas Valenrodo,
Pažįstamas kariam ir kardininkam⁹⁶
Tad žodis, riteriai! Vardan rinkėjų:
Jis mūsų mistras!“* – „Taip! Gerai! Sutinkam!“
Nuėjo šaukdami. Net visas klonis
Jų džiugesio aidais plačiai banguoja:

⁹⁶ *kariam ir kardininkam...*: Originale šių žodžių nėra; vertėjas juos vartoja vietoje *bracia* (broliai).

„Už Konradą! Mūs mistras tegyvuoja!
Teklesti Ordinas! Težūn pagonys!“

Albanas liko susimąstęs vienas.
Dar paskutinį nužvelgė kryžiuotį
Ir, pažiūrėjęs į to bokšto sienas,
Tokią dainelę ėmė sau niūniuoti:

[DAINA]

Miela Neris, mūs upelių gimtinė,
Skaistų tur veidą ir dugną auksinį.
Širdžia tyresnė lietuviška skaistveidė
Vandenį sėmė, dainavo ir žaidė.

Kauno pakalnė per lygumą jaukią,
Tulpių, narcizų slėniu Neris plaukia.
Dėl lietuviškos bernielės dabinas
Šauniau nei rožių ir tulpių gėlynas.

Sprunka Neris iš darželių ir sodų:
Nemunas ją nuraminti tegali.
Tarpe savųjų lietuviui pabodo –
Svetimą ji pamylėjo bernelį.

Nemunas Nerį galingai pagrobia,
Srautų verpetais į tolį dangina.
Neša apglėbęs kaip žavimą lobi,
Ją ir save jūros gyly skandina.

Lygiai ir tu, atėjūną pamilus,
Gimtąjį slėnį, lietuvi, paliksi.
Plaus užmiršties tave vandenys gilūs
Dar graudingiau, nes viena tu išnyksi.

Širdžiai ir srautui drausmė nepatinka:
Myli mergelę, Neris tolyn plaukia.
Nemunas Nerį gelmėj pasitinka,
Bokšte mergelę vien rauda ir laukia.

III

Kai mistras teisių knygą pabučiavo,
Kai kryžių didį ir kalaviją
Iš komturo, pabaigęs maldą, gavo,
Pakėlė galvą. Žvilgsniai jo atgiję

Džiaugsmu – pykčiu pakaitomis švytėjo.
Nors rūpesčio rūkai dar veidą niaukė,
Jau greitas šypsnis, kurio nieks nelaukė,
Suspaustas lūpas blankiai palytėjo.
Taip debesy menka žaibų liepsnelė
Griausmų ir saulės lygiai viltį kelia.

Tas mistro ūpas, tas jo veido rūstis
Visiems narsingų žygių pranašauja.
Vaidenas grobiai jiems ir mūšių spūstys
Ir mintyse pagonių lieja kraują.
Kas prieštaraut tokiam valdovui drįstų?
Kas jojo kardo, žvilgsnio nepažįsta?
Drebėk, lietuvi! Tuoj išvysi dieną,
Kai kryžius suspindės ant Vilniaus sienų⁹⁷.

Tuščia viltis. – Kaip upė dienos bėga,
Visi jau metai taikoje praėjo.
Atkutus Lietuva jau telkia jėgą,
Tik Valenrodas neveikloj dūlėja.
O susigriebęs, jogei veikti reikia,
Vien seną tvarką niekina ir peikia:
Tai Ordinas šventus dėsnius pamiršęs,
Tai broliai drausmę apžadų sugriovę.
„Malda, skurdu, – vien šūkauja įniršęs, –
Dorybėmis taikoj laimėsime šlovę!“
Visokiom atgailom suranda būdą,
Už menką nieką krauna bausmę skaudžią.
Į požemius kalėti brolius grūda,
Badu, ištrėmimu, mirtim net baudžia.

Tuo tarpu Lietuva, kuri iš tolo
Lig šiolei vengė Ordino kaip maro,
Dabar kasnakt gaisrais gražina skolą
Ir kiemionis į savo kraštą varo.
Ties pat pilim lietuviai šaukia tyčia
Einą į mistro pasimelst koplyčią,
Ir jau vaikai gimtoj pastogėj baidos,
Kai suskamba žemaičių rago aidas.

Kada gi bus geresnis karui laikas!
Dabar stoka lietuviams sutarimo⁹⁸.
Štai rusai narsūs, lenkai pulti taikos,

⁹⁷ Tikrasis Ordino magistras Konradas Walenrodas žygį prieš Lietuvą surengė 1391 m. spalio mėn.; Lietuva buvo jau 1387 m. oficialiai priėmusi krikštą.

⁹⁸ 1377 m. kunigaikščiui Algirdui mirus, Lietuvoje vyko vidaus kivirčiai ir kovos dėl valdžios.

Galingi chanai⁹⁹ veržiasi iš Krymo.
Pats Vytautas mums lemia gerą klotį,
Atvykęs Ordino globos ieškoti¹⁰⁰.
Jei gautų tik pagalbos prieš Jogailą,
Nei išdo jam, nei žemių būt negaila.

Nerimsta broliai. Šaukt tarybą reikia.
Visi jau čia, nėra tik mistro vieno.
Pily jo nėra. Tad kur ir ką jis veikia?
Greičiausiai ties kampinio bokšto siena.
Patyrė broliai kartą jau kelintą, –
Visiems tai žinoma: nakties sulaukęs,
Kai tirštos sutemos laukus užkrinta,
Jisai į ežero pakrantes traukias;
Arba, prie bokšto nebyliai suklupęs,
Lig pat aušros, kiek gal jėgų pakakti,
Į apsiaustą vienuolio įsisupęs,
Kaip marmuras boluoja visą naktį.
Dažnai į atskiduolės tylų skundą
Jis kažką sako, kažko tyliai klausia, –
Iš tolo tos kalbos jų nesugausi.
Bet jau iš to, kaip Konradas sujunda,
Kaip rankos ištiestos aukštyn pakyla,
Matyt, kad svarbią jiedu veda bylą.

DAINA IŠ BOKŠTO

Kas ašaras mano graudžias suskaitytų?
Kiek dingo jaunystės dienų apraudotų?
Priskaudo širdy aimanų sutramdytų,
Kaip gėlos rūdžių ant kalėjimo grotų.
Kur ašara mano netyčia nupuola,
Pragręžia ne širdį, bet kietąją uolą.

Nušviečia ugnis Šventaragio pakalnę*, –
Ji aukuro akmenis svilina kietus!
Gyvoji versmė muša Mindaugo kalnę¹⁰¹, –
Maitina ją vandeniū sniegas ir lietūs.
Bet kas gi prisotina manąją raudą,
Kad širdį ir sielą lig šiolei taip skauda?

Motulės ir tėvo paslaugios malonės,

⁹⁹ T. y. Aukso orda, viešpatavusi Kryme ir aplinkinėse žemėse.

¹⁰⁰ Kunigaikštis Vytautas 1390 m. buvo atvykęs į Marienburgą prašyti kryžiuočių pagalbos.

¹⁰¹ Gražinos komentaruose poetas rašo: *Prie Naugarduko yra kalnas, kuris lig šiol vadinamas Mindaugo kalnu; čia esąs šis didvyris palaidotas.*

Turtinga pilis ir linksma kaimynystė,
Be skausmo diena, o naktis be svajonės,
Ta nerūpestinga, giedrioji jaunystė
Namie ir svetur man vien laimę žadėjo
Kaip šypsniš nematomo, gero globėjo.

Mus, tris dukreles, motinėle augino.
Mane pirmutinę būt veikia sutuokę.
Kol vargo ir skausmo širdis nepažino,
Ar gali svajot apie laimę kitokią?
Vai, kam man kalbėjai, gražusis jaunuoli,
Ko nieks Lietuvoj nežinojo lig tolei?
Sakei apie Dievą, jo dangų ir gėrį,
Ir mūro miestus, ir tikėjimą naują,
Ir aukštas bažnyčias, kur auksas vien žėri,
Ir jaunus karius, kur mergelėms tarnauja.
Nesą čia tokių, kur prilygtų jų galiai,
Bet meilėje jautrūs kaip mūsų berneliai.

Ten žemės skausmų pakentėjęs truputį,
Numiręs į nuostabų dangų keliausi.
Viskuo aš tikėjau, nes dangišką būtį
Jau tuomet jaučiau, kai tavęs ten klausiausi.
Ir nūn aš tarp laimės ir skausmo žabangų
Tave tik svajoju ir tolimą dangų.

Prie tavojo kryžiaus ramiai prisiglaudus,
Maniau, kad jau laimės šviesa suspindėjo.
Deja, iš to kryžiaus perkūnui sugriaudus,
Mūs laimė kaip dulkės staiga subyrėjo.
Nors ašaras lieju, nesigailiu nieko:
Tu atėmei viską, dar viltis palieka.

* * *

„Viltis dar!“ – žodžio aidas tyliai rieda,
Kartoja jį tamsoj pakrantės gūdis.
Pakėlė veidą Konradas nubudęs.
„Kur aš? – sušuko. – Kas čia viltį klieda?
Šalin tą dainą! Kas gi to nežino:
Tris dukreles jūs motina augino,
Tave pirmiausia būtų gal sutuokę...
Bet vargas, kai klasta sapnus pajuokia.
Baisi į sodą įšliaužė gyvatė.
Ir ten, kur jos šlykšti krūtinė slysta,
Žolė suglemba, skaisčios rožės vysta.
Pagelsta tas, kas šliužo vyzdį matė.

Tai grįžk atgal ir tas dienas minėki,
Kurios džiaugsmų srove gal būtų plaukę,
Jei... tu tyli?.. Tai keiki ir liūdėki!
Tegul tos ašaros ne veltui alma.
Aš nusiimsiu savo plieno šalną,
Tegul jos ardo mano veido kaukę,
Tegul jos lemia kančią man ar mirtį, –
Iš anksto noriu pragarą patirti.”

BALSAS IŠ BOKŠTO

„Atleisk, mielasai, vai, atleisk tą skundą.
Kai nér tavęs, širdies gėla nesoti,
Ir nejučiom nyki daina nubunda.
Šalin tą dainą! Ką padės raudoti?
Kartu praleidom mes tik mirksnį menką,
Bet ir to laimės mirksnio man užtenka.
Aš jo nekeisčiau nei triukšminga puota,
Nei buitimi, vienodumu saikinga.
Tenai žmonėms gaivių padangių stinga.
Buitis jų kaip turklių bala dumblyta.
Po liūčių kartais tenka tai matyti:
Drumstoj bangoj paviršium išplukdyti,
Pravėrę lūpas, dangui atsidūsta
Ir grimzta vėl į savo liūno būstą.
Ne, ne tokį svajojau aš likimą!
Tvarkydama ramias augyvės klėtis
Ar įsisukus į draugių žaidimą,
Aš imdavau slapta kažko ilgėtis
Ir sekti neramios širdies plakimą.
Ar, lankoje drauges pametus vėlei,
Viena į aukštą kopdavau kalnelį
Ir ten mąsčiau, kad jeigu vieversėliai
Man iš sparnų numestų po plunksnelę¹⁰²,
Tai aš, aukštam kalnely nusiskynus
Vien baltą ramunėlę, jį palikčiau
Ir pro padangių skrisčiau debesynus
Aukštyn, aukštyn! – ir ten visai išnykčiau.
Tu išgirdai manel! Sparnais erelio
Tu su manim kilai galingu mostu.
Dabar nereik man vieversio plunksnelių,
Nes kurgi lėkt, kokių ieškot dar sostų,
Lig didžio Dievo danguje pakilus
Ir didį vyrą žemėje pamilus?”

¹⁰² numestų po plunksnelę: motyvas, paplitęs tautosakoje.

KONRADAS

„Didybė! Vėl didybę tu svajoji!
Širdis, aistrų didybės suardyta,
Te sielvartuos pakęs dar dieną kitą,
Kol pagaliau ateis diena lemtoji.
Įvyko! Jau ne metas atgailoti.
Mes verkiame, bet drebėkit, niekšų gaujos!
Tos mano ašaros – tai jūsų kraujas.
Bet ko, mieloji, tu vykai ieškoti
Iš vienuolyno ir tylios šventovės?
Aš Dievui skyriau tavo amžiaus klotį.
Ar ne geriau tau vienai būtų buvę
Šventovės mūruos verkti ir numirti,
Nei šitam smurto ir apgaulės klony
Nugrimzti į lėtos kančios slėptuvę,
Baisingai pražūčiai save paskirti

Ir elgetaut pro grotas bado donį?
O aš turiu iš tolo čia stovėti
Ir tavo ilgą kančią vien stebėti,
Ir keikti savo nelaimingą būtį
Ir likusį širdy jausmų truputį.“

BALSAS IŠ BOKŠTO

„Jei taip tu skundies, neateik daugiau čia.
Nors ir ateitum, jau nereikalaučiau
Daugiau aš nieko! Langą šį užtrenkus,
Į savo drėgną bokštą nusileisiu
Ir ten raudoti nemaldausiu teisių.
Sudiev, brangusis! Amžiams nusilenkus,
Nenoriu trumpai valandai paklusti,
Minėdama tą žiaurų tavo rūstį.“

KONRADAS

„Te mūsų širdys bent kančioj sutampa!
Tu angelas! Jei atgailos negausiu,
Tai galva krisiu į šio bokšto kampą
Ir Kaino mirtimi¹⁰³ tave maldausiu!“

BALSAS [IŠ BOKŠTO]

„Vai, meskim rūstį, kur abudu žudo.

¹⁰³ *Kaino mirtimi*: t. y. – nusižudysiu; pasak legendos Kainas, brolio Abelio žudikas, vėliau pats nusižudęs.

Atmink, mielasai, žemėj šioj begalėj,
Visam pasauly esame tik mudu,
Kaip smėlio jūroj du rasos lašeliai.
Jei tyrų vėjas gali mus nupūsti,
Kokia būt laimė bendrą lemtį just!
Neatvykau čionai tavęs kankinti.
Aš Dievui pašvęsta nedrįsau būti.
Bijojau dangui širdį prisaikdinti,
Paslėpusį joje mūs meilės kliūtį.
Tačiau aš troškau likti vienuolyne,
Kad ten kukliai tarnaut man būtų leista.
Bet be tavęs taip maudė man krūtinę,
Ir viskas rodės taip žiauru ir keista.
Atsiminiau, jog tu sakei kadaise
Ilgainiui į Marijos pilį¹⁰⁴ grįšiąs,
Sumanęs priešui keršto bausmę baisią
Ir savo tautą ginti pasiryžęs.
Mums lūkesy negreita dienos nyksta;
Kalbėjau sau: jau jis turbūt parvyksta.
Jau gal parvyko... Galima juk drįsti,
Jei nutarei save jau kapui skirti,
Tave nors vieną kartą dar išvysti
Ir prie tavęs kur netoli numirti.
Einu, tariau, ieškot kuklaus namelio
Kur ant uolos arba prie viešo kelio
Ir ten jo lauksiu. Gal bent vieną kartą
Iš riterio, kurs trauks pro mano būstą,
Išgirsiu savo mylimojo vardą
Arba minioj, kuri iš tolo plūsta,
Išvysiu jojo ženklą. Nors rūbus pakeistų,
Nors nepažįstamas jį dengtų skydas,
Iš tolo jau širdis džiaugsmu užkaistų,
Dėl mylimojo niekad nesuklydus.
Ir nors jo keršto rykštė kruvinoji
Gaisrų pašvaistėmis nusiaubtų skliautą,
Visi jį keiktų, bet širdis manoji
Jį laiminti iš tolo nesiliautų.
Radau aš būstą sau ir kapą šičia,
Kur įkyrus smalsuolis mano skundo
Nenuklausys, užklydęs iš netyčių.
Žinojau, kai kančia tavy nubunda,
Vienatvę mėgsti. Gal tad atsitikti,
Kad, ežero ir vėtrų pasiilgęs,
Tariau, panūsi vienas čion atvykti,
Ir į mane nukryps tavasis žvilgis.

¹⁰⁴ į *Marijos pilį*: originale *do Maryi-grodu*; Marienburgas vokiškai reiškia *Marijos miestas*.

Ir mano maldą štai dangus išklusė –
Tu išgirdai, kai aš tavęs šaukiausi.
Svajodavau, kad nors per sapną glūdų
Išvysčiau tavo bent nebylų vaizdą.
Ir štai kiek laimės! Šiandien čia abudu
Bent verkti galim...”

KONRADAS

„Kam gi liest tą žaizdą?
Meni, verkiau, kada ištrūkt norėjau
Iš tavo glėbio maloniųjų varžtų.
Ir laimei amžinai numirt turėjau,
Sumanęs kruviną, klastingą kerštą.
Dabar kančių tų tikslas jau matyti:
Žiauraus gyvenimo kova nelygi
Man siūlo pergalės lemtingą žygį,
O tu tą žygį nori sutramdyti!
Nes vos tik į mane pro šitą langą
Sužiuro tavo akys ašarotos,
Užstojo visą žemę man ir dangų
Tas ežeras, tas bokštas ir tos grotos.
Nuo kariškos ruošos net kursta ausys,
Švytruoja ginklai bei ragai skardena,
Tik aš, į tavo balsą įsiklausęs,
Be tikslo aitrinu ta kančią seną.
Visa diena man vienas tik laukimas,
O vakaro tylos metu gūdžiuoju
Pratęsti buitį noriu atminimais.
Gyvenimą aš vakarais skaičiuoju.
Tuo tarpu Ordinas, prakeikęs taiką,
Kariauti nori, pražūties sau geidžia.
Albanas vėl, sukurstęs keršto tvaiką,
Senujų apžadų pamiršt neleidžia,
Baisių žudynių atminimuos laiko.
O kai neb noriu jau klausyt jo skundo,
Nuo vieno mosto, vieno pažvelgimo
Vėl keršto geismas širdyje pabunda.
Ir jau nedaug dienų man laukt beliko:
Kryžiuočių niekas nenukreips puolimo.
Pasiuntinys iš Romos štai atvyko,
Triukšmingos minios riterių ir būrų
Iš tolimų kraštų maldingai plaukia
Ir vien, kad vesčiau juos, kaip vienas šaukia
Kardu ir kryžium imti Vilniaus mūrų.
O aš, su gėda reik prisipažinti,
Tada, kai tautos sprendžia savo lemtį,

Aš narsą delsimu bandau sutremti
Ir dar nors dieną čia prasikankinti.
Jaunyste! Didžios aukos – tavo penas!
Aš meilę, laimę, dangų, visą klotį
Mokėjau tautai jaunas paaukoti
Gėloj ryžtingoj! Šiandien aš jau senas.
Nūn pareiga – kančia, pats Dievas šaukia
Mane į žygį. Aš gi, galvą žilą
Skausme prispaudęs prie tų mūrų, laukiu,
Kad dar išgirsčiau tavo lūpų bylą!..”

Nutilo; kažkas bokšte tyliai rauda.
Taip ilgos valandos iš lėto slinko.
Naktis jau baigės. Aušromis nuraudo
Tyliųjų vandenų nubudęs veidas,
Ir kuždesiais atsiliepė aplinkui
Vėsos srovė, kerų lapus praskleidus.
Tyliais balsais paukšteliai sučiulbėjo
Ir vėl nutilo – dar ilgai tylėjo –
Pakalnė buvo dar pilka, miglota.
Sujudo Konradas, akis pakėlė,
Ilgai žiūrėjo jis į lango grotą.
Pragydo krūmuose lakštingalėlė,
Jau aušo rytas. Mistras atsistojo,
Užvožė šalną, skraistėn įsisuko,
Sudievu kalinei ranka pamojo
Ir dingo bangoje rytinio rūko.
Taip nelabasis iš gyvųjų tarpo
Išnyksta, ryto suskambėjus varpui.

IV

PUOTA

Atėjo šventė Ordino globėjo¹⁰⁵.
Į pilį komturai ir broliai traukia,
Jau vėliavos virš bokštų suplazdėjo, –
Kryžiuočius Konradas į puotą šaukia.

Prie skobnių šimtas baltaskraisčių sėda.
Jų apsiaustus baltieji kryžiai puošia.
Už brolių stoja, pagal puotos rėdą,
Ginklanešiai, tarnaut jiems pasiruošę.

¹⁰⁵ Balandžio 24-oji, šv. Jurgio, riterių globėjo diena.

Iš priekio Konradas, nuo jo į kairę
Susėdo Vytautas ir jo bajorai.
Su Ordinu į sąjungą apdairią
Prieš Lietuvą bendri juos jungia norai.

Pradėti puotą mistras nebetrunka:
„Mūs džiaugsmas Dievui!“* – taurės suskambėjo.
„Mūs džiaugsmas Dievui!“ – riteriai sušunka.
Sužvango indai, vynas trykšt pradėjo.

Bet Valenrodas niaukiasi ir bodis, –
Su pašaipa girtam triukšme parimo.
Mažėja gausmas. Retas linksmas žodis
Nutraukia tylančių taurių žaidimą.

„Linksmiau gi, – tarė, – kas tai, mieli broliai!
Ar taip puotaudavo kariai lig šiolei?
Iš girta triukšmo kuždesiai beliko,
Kaip puotoj atskiduolių ar žudikų.
Seni kariai kitokių puotų žino.
Kai, mūšio vietoj laužus susikūrė,
Kastilijos kalnuos ar žemėj fino¹⁰⁶
Mes gerdavom, sutelkę šaunų būrį.

Ten dainos gausdavo! Ar nieks negali
Surast mums bardo¹⁰⁷ arba ministrelio?
Vyne neblieka gėlos nė šešėlio,
O vynas minčiai – tai skambi dainelė...”

Susyk keli iš vietų kelias dainiai:
Štai tuoj italas švelniabalsiais tonais
Magistro dorybes skaičiuoja painiai,
O trubadūras nuo krantų Garonos¹⁰⁸
Dainuoja piemenėlių meilę drovią,
Užkeiktas mergeles, narsuolių šlovę.

Bet snaudė Konradas. Dainas reik baigti.
Staiga pažadintas nelaukto galo,
Jis, aukso kapšį sviesdamas italui, –
„Tas, – tarė, – kam norėjai įsiteikti,
Kitokios padėkos, deja, neturi.
Imk ją ir eik sau! Tu gi, trubadūre,

¹⁰⁶ Originale – *śród <...> finlandzkich lasów* („Suomijos miškuose“); greičiausiai kalbama apie kovas su baltų gentimis, nes kryžiuočiai Suomijos nebuvo pasiekę.

¹⁰⁷ *bardas* – senovės keltų dainius ir žynys.

¹⁰⁸ Trubadūrai – klajojantys viduramžių poetai iš Provanso (Prancūzija).

Gražuolių meilę ir žygius dainavęs,
Atleiski, jog tarp mūsų, karių – vienuolių,
Nėra dėkingų ir jautrių skaistulių –
Iš jų bent rožės žiedą būtum gavęs.

Suvyto rožės. Kito noriu bardo,
Vienuolis – riteris, aš noriu žodžio,
Aštraus ir kieto kaip plieninio kardo,
Kaip rago garso, kurs krūtinę skrodžia,
Dainos niūrios kaip mūrai vienuolyno,
Ir taip svaigios kaip srovės karšto vyno.

Mums, kurie žmones krikštija ir žudo,
Žudikiška daina šventumo teikia.
Tegul ji kursto, jaudina ir pjudo,
O supjudytiems kelia baimę klaiką.
Kokia butis, tokios dainos man reikia.
Kas padainuos ją?..“ – „Aš“, – staiga prabilo
Viens senis, kurs prie durų ten sėdėjo.
Iš ginklanešių tarpo jis pakilo,
Tačiau lietuvio drabužius dėvėjo.
Žila barzda jam draikės ant krūtinės,
Galvoryšis akių vyzdžius užklojo,
Bet žilo plauko sruogos sidabrinės
Ir raukšlės rodė ilgą amžių jojo.

Jis rankoje senas kankles¹⁰⁹ turėjo
Ir mostais triukšmą nuraminti kvietė,
Ir jau stygas iš lengvo pirštais lietė.
Visi nutilo, o jis taip pradėjo:
„Seniau guodžiau aš prūsą ir lietuvį.
Bet prūsai jau kovoj dėl laisvės krito,
Lietuviai, vilkdami gėdingą būvį,
Prie jos lavono žūva viens po kito
Ir, kaip sūnai gimdyvę apraudoję,
Jos laužo ugnyje kartu liepsnoja.
Kiti miškuos gėdingai slapukauja,
Kiti, kaip Vytautas, čionai puotauja.

Bet po mirties, jums reikia tai žinoti,
Skraudus likimas išdavikų laukia.
Jie žiaurią ras anoj būty sau klotį.
Kerštingai ugniai pasmerkti suryti,
Garbingus bočius iš dausų pašaukę,
Kokiu žodžiu pagalbos ims prašyti?

¹⁰⁹ Originale – *starą lutnię pruską (seną prūsų liutnią)*.

Iš vokiškai jų žodžių sugadintų
Savus ainius ar bočiai atpažintų?

O Lietuva! Iš gėdos akys svyla!
Nedrįso niekas niekšų tų sudrausti,
Kai jie prie aukuro mane, vaidilą¹¹⁰,
Į vokiškas grandis gėdingai kaustė.
Svetur, vienatvėj, mano dienos merkias,
Ir neturiu, deja, kam dainą skirti.
Dėl Lietuvos esu akis išverkęs,
Bet, jei norėčiau tėviškėj numirti,
Aš nežinau, į gimtą savo šalį
Kurį turėčiau pasirinkt takelį.

Tik iš širdies gelmių dabar išgausiu,
Kas buvo mano tėviškėj geriausio.
Bet ir tą menką bočių palikimą
Jūs grobiate iš mano atminimų.

Kaip riteris, turnyre nugalėtas,
Išlikęs gyvas, bet garbės nustojęs,
Gėdingoj paniekoj nebranda vietos
Ir savo priešui grįžęs vėl aukojas, –
Tačiau galvos šį kartą nenulenkia,
Tik savo ginklą jam po kojų trenkia, –

Taip man nūn paskutinis noras kyla
Užgauti kanklių stygą ašutinę,
Kad paskutinį Lietuvos vaidilą
Išgirstut traukiant dainą paskutinę...”

Pabaigęs laukė mistro pritarimo.
Nedrįsta nieks pradėt nutrauktą šneką.
Pašaipišku žvilgsniu tik mistras seka,
Kaip Vytautas staiga mainytis ima.

Visi regėjo, kaip vaidilos žodžiai,
Byloti išdavikams, jį užgavo,
Kaip jis pabalo, mėlo, raudonavo,
Kaip pyktis ir tūžma jo širdį skrodžia.
Galop, prie šono stvėręs kalavijo,
Minioj svečių lig senio prasibrovęs,
Žvilgsniu nuvėrė, atgaliop pašlijo
Ir, tartum debesy patvinę srovės,
Tą pykčio audrą ašarom išlijo.

¹¹⁰ Vaidila čia tapatinamas su dainiumi. Vėliau tekste – tai žodžio *śpiewak* sinonimas.

Sugrįžo, sėda, veidą prisidengia
Ir grimzta pats į dūmą neatvangią.
Čiučėnas vokiečiai: „Argi į puotą
Kiekvieną leisim senį skarmaluotą?
Kas per daina ir kas čia ją suprato?“
Kaskart garsiau svečiai klegėt suskato,
Kalbas nutraukia, garsiai prasijuokę.
O pažai riešutų švilpynėm suokia:
„Štai kaip lietuviškos mums skamba dainos!“

Pakilo Konradas: „Kariai ir broliai,
Mums šiandien siunčia dovanas vasalai¹¹¹.
Tą paprotį mes gerbiame ligi šiolei.
Ir ši šalis mums duoklę duot privalo
Bent dainomis, kaip darė jos senoliai.
Jei vaidila pagerbti mūs atvyko,
Jo duoklės mes neniekinkim skatiko.

Tarp mūsų sėdi Lietuvos valdovas
Ir jo vadai – dalyviai mūsų puotos.
Jiems miela prisiminti senos kovos,
Gimta kalba vaidilos apdainuotos.
Tepasitraukia, kas jo nesupranta.
Lietuviška daina gėlos daug turi.
Aš kartais mėgstu jos skausmingą niūrį,
Kaip gaudesį bangos, kur daužo krantą,
Ar čaižų liety, kai už lango pila.
Tada snaust miela. – Tai pradėk, vaidila!“

VAIDILOS DAINA*

Kai maras gresia Lietuvą niokoti,
Vaidilos vyzdžiai geba jį nuspėti.
Ar dera kam jo žodžiais abejoti,
Kad ties kapais ir glūdumų paraistėm
Mirties mergelė sutemoj regėti*.
Žarų vainikas, balto šydro skraistėm
Viršum miškų iškėlus galvą gobia
Ir rankoj kruviną plevėna drobę.
Pilių sargai šalms nuleidžia saugiai,
Kiemionių šunės snukiais žemę rausia.
Užuodę mirtį, unkščia, urzgia, staugia.
Mergelės žingsniai skleidžia mirtį gausią
Ant kaimų ir pilių, turtingų miestų.
Kiek kartų kruviną paskleidžia skarą,

¹¹¹ Originalė: *Od miast i książąt podarunki bierze (Miestų ir kunigaikščių (siunčiamas) dovanas ima).*

Tiek rūmų dykuma tuščia padaro;
Ten dygsta kapas, kur pėdų jos liesta.

Baisi lemtis! – Bet lemtį lygiai juodą
Iš vakarų lietuviams pranašavo
Plieninis šalmas su plunksnuotu kuodu
Ir apsiaustas, kur kryžiumi juodavo.

Kur šmėkla ta šiurpiai pasivaidino,
Ne vien tik miestai, kaimai išnaikinti, –
Visa šalis jau virto kapinynu!
Bent jūs, kur dar lietuviuo slepiat mintį,
Eime ant genčių kapo parymoti,
Vargus skaityti, guostis bei raudoti.

O liaudies žodį, sandoros lobyne¹¹²,
Tu šiandien jungi amžių palikimą!
Tavy mes slepiam galią karžygine,
Jausmų gėlynus ir minčių audimą.

Lobyne, jokių smūgių nesugriautas,
Kol patys žmonės saugo tavo šlovę.
O liaudies daina, tu budi šventovėj,
Kurioj tautos darbų garbė atgyja.
Archangelo sparnais tu apsisiautus,
Ne kartą jo laikai ir kalaviją.

Ugnis praris senolių palikimą,
O jau lobius plėšikai grobti ima.
Daina išliks. Ji žmonėse gyvena.
Jei pataikūnai jos nenor branginti,
Pagirdyti gėla, viltim maitinti,
Ji kalnuose, griuvėsiuos randa peno
Ir praeitį garsinti nebetrunka.
Taip iš namų gaisre išskridus paukštė
Bandytų bent ant stogo dar sučiaukšti,
Bet, rūmui griuvus, jau į mišką sprunka
Ir ten, krūtinei sielvarte suskaudus,
Praeivį jos garsai palydi gaudūs.

Girdėjau dainą. Kartą viens senelis,
Arimuos kaulus protėvių atkasęs,
Garsais gluosninės ūbavo dūdelės
Velionių maldą ar tylom, nedrąsiai,

¹¹² Sandoros skrynja – puošni skrynja, padaryta iš paausiuoto akacijos medžio, kurioje buvo saugomi Dievo įsakymai; buvo laikoma Jeruzalėje, Saliamono šventovėje.

Jus garbino, mūs protėviai bevaikiai.
Jam aidas pritarė iš tolo klaikiai
Ir kėlė sieloj liūdesį giliausią:
Aš paskutinis tos dainos klausiausi.

Kaip teismo dieną¹¹³ angelo trimitas
Iš kapo kels minias nesuskaitytas,
Taip, dainai skambant, iš po mano kojų
Iš bočių kaulų milžinas pakilo¹¹⁴,
Ir iš griuvėsių šviesūs rūmai stojo,
O laivės ežerų išsklaidė tylą.
Karūnos pro pilių angas spindėjo.
Valdovų ir karių šalmai žėrėjo,
Kankliavo dainiai, ir mergelės žaidė.
Bet žavų sapną žiauriai man išsklaidė.

Gimtinės kalvos ir miškai išnyko,
Tiktai mintis nuvargus pasiliko,
Namų užuvėjoj skurdžioj prigludus.
Ranka užtirpo jau, kankles suspaudus,
Tik mano brolių aidi žodžiai graudūs, –
Išnyko praeities narsa ir būdas.
Bet jaunas įkarštis manoj krūtinėj
Skaidria ugnim dar kartais suplevena,
Sušildo sielą, atminty rusena, –
O tuomet ji kaip lempa krištolinė,
Ryškiais vaizdais pagražinta piešėjo,
Nors jau apgedo, nors jau apdulkėjo,
Jei tik vidun įdėtumei žibintą,
Ji spalvomis tave dar sužavėtų
Ir rūmo sienoj kilimu gėlētu
Atmuštų raštą, laiko apnaikintą.

Jei aš gebėčiau tais vaizdais palenkti
Klausovų širdis ir vėles senolių
Prikelt iš kapo, jei mokečiau trenkti
Skambiausiais žodžiais į krūtinę brolių,
Galbūt tą vieną retą valandėlę,
Kai mano dainos bus ir juos sukėlę,
Pajustų, kuo jie guodėsi iš seno,
Ir bent trumputėj mirksnio nykstamybėj
Atgytų dvasios buvusi didybė,

¹¹³ T. y. per Paskutinįjį teismą; poetas šį vaizdą stilizuoja pagal Biblijos aprašymus.

¹¹⁴ Vaizdas, greičiausiai stilizuotas pagal pranašo Ezekielio viziją (Ezekielis, 38, I–II). Galbūt įtakos turėjo ir lietuvių mitologiniai pasakojimai, pagal kuriuos surasti (pavyzdžiui, ariant) milžiniški kaulai esą protėvių milžinų; apie tai buvo rašoma anuometinėje spaudoje (plg. *Dziennik Wileński*, 1822, nr. 12, p. 443).

Kuria kadaise jų tėvai gyveno.

Bet kam čia šauktis amžių, kur išnyko?
Yr dainiui kas dainuot ir mūsų būvy:
Mums vienas didis vyras pasiliko;
Jį apdainuosiu, seki juo, lietuvi!

* * *

Nutilo senis, klausosi ir tiria,
Ar leis jam vokiečiai toliau dainuoti.
Bet menėje visi lyg būt išmirę.
Tokia tyla drąsos tegali duoti.
Tad vėl pradėjo dainą jau kitokią:
Rečiau atliepia kankliai palytėti,
Ir pats skanduodamas kitaip suvokia
Nebe giedoti, bet apsakinėti.

VAIDILOS SAKMĖ

Kur žygiavo lietuviai? Baigę naktinį puolimą,
Iš pilių bei bažnyčių išgrobė lobį gabeno.
Stipriai suraišiotom rankom vilkosi vokiečių minios
Ar su virvėm ant kaklo paskui žirgus skubėjo.
Pažiūrės jie į Prūsus – gailesio ašaras lieja,
Žvelgs su baime į Kauną – sielą Dievui aukoja!
Kauno miesto pakalnėj tįso slėnis Perkūno.
Ten lietuvių valdovai, kai po pergalės grįžta,
Vokiečių riterius prato deginti aukuro lauže.
Du tačiau karžygiai narsūs joja be baimės į Kauną.
Vienas jaunas ir lieknas, antras jau metų prislėgtas.
Jiedu, įkaršty mūsų vokiečių tuntą pametę,
Patys pakluso lietuviams. Priėmė juodu Kęstutis,
Bet, pristatęs sargybą, liepė į pilį nuvesti.
Klausė, iš kokio jie krašto, kodring šičion¹¹⁵ atvyko.

„Savo kilmės nežinau aš, – tarė jaunuolis, – neig vardo,
Nesang vaiką mane dar vokiečiai buvo pagrobę.
Atmenu vien, jogei čia, Lietuvoj, viduj didelio miesto,
Buvo mūs namas gimtinis; miestas statytas iš medžio,
Ant kalvų išsidraikęs, namas gi buvo iš plytų.
Apie kalvas ir pakalnėj ošė šilai šimtamečiai,
O vidur mėlyno šilo ežeras klony tviskėjo.

¹¹⁵ *kodring šičion*: Originale *W jakich zamiarach przybyli* (kokiais tikslais čia atvyko). Vertėjas „Vaidilos sakmė“ stilizuoja, naudodamas gausius archaizmus.

Kartą, naktovidžio metą, mus riksmas iš miego prikėlė.
Liepsnos tarytumbei dieną švietė daužydamos langus,
Dūmai trenkė į rūmą, mes išbėgom kiemopi,
Liepsnos gatvėse siautė, žiežirbų krušos byrėjo.
Kilo riksmas: „Už ginklų! Vokiečiai puola! Už ginklų!“
Tėvas šoko su ginklu ir jau daugiau nebegrįžo.
Vokiečiai veržės į rūmą, vienas mane pasivijo,
Pagrobė, metė į žirgą, – nemenu, kas toliau tikos,
Vien tik šauksmą augyvės ilgai, dar ilgai girdėjau,
Ginklų žvangesiui gaudžiant, dulkėse griūvančių rūmų
Ilgai tas šauksmas lydėjo, nesang širdy mano liko.
Todrin ir šiandien, kai veiziu į gaisrą ir šauksmą girdžiu ten,
Riksmas tas dūšioj nubunda, tartum urve skardus aidas,
Trankiai Perkūnui sugriaudus. Štai kas man Lietuvą mena,
Kas iš tėvų man beliko. Sapno svajonėj ne kartą
Tėvą, augvę ir brolius, būdavo, gaunu regėti,
Bet kas kartą toliau vis kažkoks nuostabus ūkas
Vis tamsiau bei tirščiau jų brangius bruožus pridengia.
Metai jaunystės greit plaukė, aš gi kaip vokietis augau.
Valteris aš vadinausi*, Alfo gi pavardę davė.
Vardas vokiškas buvo, siela lietuviška liko.
Liko skausmas gimtinei, o neapykanta priešui.
Vinrichas¹¹⁶, Ordino mistras, laikė mane savo rūme,
Jis buvo krikšto man tėvu, meilėje globė kaip sūnų.
Bet nubodo man rūme. Sprukęs nuo Vinricho kelių,
Bėgau pas seną vaidilą. Nesang pas vokiečius buvo
Vaidila mūs lietuvis, paimtas kartą nelaisvėn.
Tulko jis amatu vertės¹¹⁷. Apie mane sužinojęs,
Jog esmi aš lietuvis, kviesdavo nuolat saviępi.
Lietuvą pasakom gyrė, sopančią sielą gaivino,
Lepindams žodžiais gimtaisiais ir tėvynės dainelėm.
Jis dažnai mane vedės žaisti prie Nemuno kranto. –
Ten į tėviškės mielus kalnus aš mėgau žvalgytis.
Kuomet grįždavom rūman, senis man ašaras šluostė,
Kad įtarimo nekeltum; ašaras šluostė, o kerštą
Skraudų prieš vokiečius kurstė. Atmenu, kai vieną kartą,
Grįžęs pilin, gavau peilį. Vai, su kokia keršto laime
Vinricho kilimus pjausčiau arba jo veidrodžius režiau,
O jo blizgantį skydą, smėliu išraižęs, apspjaudžiau.
Man paūgėjus, ne kartą mudu iš Klaipėdos uosto¹¹⁸
Sėsdavom laivėn ir jūra gimtą lankydavom krantą.
Skindavau tėvykščios žiedus, nesang žavus jų dvelkimas
Kvėpdavo sielon kažkokį tolimą, mielą paveikslą.

¹¹⁶ Winrich von Kniprode – 1352–1382 m. didysis kryžiuočių ordino magistras.

¹¹⁷ T. y. buvo vertėjas; originale: *Slużył tłumaczem (Tarnavo vertėju)*.

¹¹⁸ Nuo 1252 m. Klaipėda buvo kryžiuočių tvirtovė.

Dvelkimu tuo apsvaigęs, virsdavau kūdikiu. Rodės,
Jogei tėvo sodyboj žaisdavau brolių draugovėj.
Atmintį kurstė senelis; puikesniais savo žodžiais
Neng žiedai bei žolynai praeitį piešė laimingą:
Kaip buvę linksma tėvynėj su draugais bei saviškiais
Leisti metą jaunystės; kiek lietuvių vaikelių
Laimės tokios nepažįsta, vokiečių pančius bekenčią.
Tai girdėdavau nuolat. Bet Palangos toj pakrantėj,
Kur krūtim triukšmingai jūra baltuodama blaškos
Ir iš žiočių putotų smėlį sruvenantį pila, –
„Veizėk, – bylodavo senis, – kilimas žydinčių pievų!
Bet jau smėlis jas siaubia; veizėk, tos kvapniosios žolės!
Galva dar nori prasmelkti tą jas slopinančią dangą, –
Veltui! Nesang vėl naujas smėlio slibinas slenka,
Baltus pelekus paskleidžia, gyvus žemynus pavergia
Ir aplinkui vis plečia tyrų mirties karalystę¹¹⁹.
Tie, sūnau, pavasario augmens, kape nuslopinti, –
Tai kraštai pavergtieji, tai mūs broliai lietuviai.
Betaig smėlis, varomas audrų, – yra tai kryžiuočiai.“
Klausant širdį man gėlė; mušt kryžiuočius norėjau
Arba į Lietuvą bėgti, bet vaidila mane tramdė.
„Riteriams, – sakė, – laisviemus galima rinktis sau ginklas
Ir atviroj kovos aikštėj kautis kaip lygus su lygiu.
Betaig tu esi vergas, vergo ginklas – tai klastos.
Lik dar čia ir išmoki vokiško meno kariauti,
Stenkis jiems įtikti, kas bus toliau – pamatysim.“
Ir paklausiau aš senelio, žyginėjau su teutonais.
Bet, vos mūšiai ištikus, vos vėliavom suplazdenus,
Vos tikrai karišką dainą savo tautos išgirdau aš,
Šokau į tarpą savųjų, imdamas draug ir senelį.
Tartumbei sakalas jaunas, narvo tvaikė išaugintas,
Nors medžiotojai jamui protą kankynėm atimtų
Ir paleistų medžioklėn, kad prieš brolius kovotų,
Kai pakils tik į aukštį, kai apims akimis tik
Neišmatuojamus plotus savo žydrosios tėvynės,
Kai tik, laisvai atsikvėpęs, savo sparnų pajus galią, –
Grįžk, medžiokli, namopi, sakalo nebesulauksi!“
Baigė jaunuolis byloti. Klausė domiai jo Kęstutis,
Klausė duktė jo Aldona, grožiu prilygstanti deivei.
Štai atėjo ruduo, ilgi vakarai tyliai slenka, –
Kęstutaitė, kaip pratus, draugių ir sesių rately
Į stakles sėda austi ar siūlus žaisdama verpia.
O kai adatos mirga, sukasi greitosios varpstės,
Valteris nuostabiai kalba jai apie vokiečių kraštą

¹¹⁹ Originalas *królestwo pustyni (dykumos karalystė)*; greičiausiai kalbama apie vėjo pustomas kopas; A. Mickevičius turbūt lankėsi Palangoje 1824 m. vasarą.

Ir apie savo jaunystę. Viską, ką Valteris bylo,
Gaudo ji atsidėjus, godžiai į širdį sau deda.
Viską ji geba atminti, net ir sapne tai kartoja.
Valteris kalba, kaip šaunūs už Nemuno miestai ir pilys,
Kokios nešiosenos puikios, koki ten taurūs žaidimai,
Kaip lenktynėse narsūs riteriai trupina ietis,
O mergelės juos stebi ir vainikus jiems priteisia.
Ir apie Dievą kalbėjo, kurs už Nemuno valdo,
Ir apie skaisčią Mergelę, Dievo sūnelio gimdyvę, –
Josios dangišką veidą rodė mažam paveikslėly.
Tą paveikslėlį jaunuolis laikė prie savo krūtinės,
Nūn jį skyrė lietuvei, kai tikėti ją mokė,
Maldą kai jiedu kalbėjo. Visko norėjo išmokyti,
Ką patsai tik žinojo; vai, ir to ją išmokė,
Ko lig tol nemokėjo: jis ją išmokė mylėti.
Bet ir pats daug išmoko: kaip susijaudinęs klausė
Žodžių, meiliai pasakytų, tų, kuriuos buvo pamiršęs!
Tūlas atsimintas žodis kėlė jam naują vis jausmą,
Kaip pelenuos kibirkštėlę. Buvo tai saldūs vardai vis
Giminystės, draugystės, – mielasai žodis draugystės –
Ir dar vienas meilesnis – žodis tai meilės, kuriamui
Žemėje nieks neprilygsta, vien tiktai žodis tėvynė.
Stebis Kęstutis: „Kodring taip pasikeitus dukrelė?
Kurgi jos dingo linksmumas, kur jos jaunystės žaidimai?
Šventės sulaukę, mergaitės skubina šokti ir žaisti,
Ji vieniša tiktai sėdi arba su Valteriu kalbas.
[Šiokią dieną mergaitės siuva ar audžia,
Jai iš rankų adata krenta, siūlai pinasi staklėse,
Pati nemato, ką daro, visi man tai sako.]
Vakar mačiau, kad ji rožės žiedą žaliai siuvinėjo,
O lapelius gi raudonais šilko siūlais vadžiojo.
Kaipgi atskirs ji tą spalvą, jeigu jos akys ir mintys
Vien tik Valterio vyzdžių, Valterio žodžių beieško!
Kiek tik kartų paklausiau: Kur nuėjo? Į slėnį.¹²⁰
Iš kur grįžta? Iš slėnio. Kas tam slėny? Jaunuolis
Sodą jai pasodino. Argi tas sodas puikesnis,
Neng pilies mano sodai? (Puikūs sodai Kęstučio,
Jų obuolėliai ir kriaušės – Kauno mergelių vilionė.)
Ne sodelis ją žavi. Žiemą mačiau aš jos langus:
Visas stiklas, kur rodo Nemuno upės pakrantę,
Buvo švarus kaip gegužį, ledas skaidrumo netemdė.
Valteris ten vaikštinėja; ji tad, prie lango sėdėjus,
Savo atodūsiu karštu ledą nuo stiklo nutirpdė.
Aš dar tikėjau, kad rašto Valteris ją išmokinsiąs,

¹²⁰ Greičiausiai kalbama apie slėnį Kaune, dabar vadinamą A. Mickevičiaus vardu; apie jį poetas rašė savo laiškuose, užsimena taip pat *Gražinoje* ir *Pone Tade*.

Nes dabar kunigaikščiai savo vaikus ima lavint.
Vaikis geras, narsingas bei rašte išgudrėjęs.
Arg iš namų jį varyčiau? Lietuvai jis reikalingas.
Tuntus geriausiai rikiuoja, apkasus pilt nusimano,
Griaudžiantį ginklą įtaiso, vienas šimtus pavaduoja.
Valteri, būk mano žentas ir už Lietuvą kaukis!”

Valteris vedė Aldoną. Vokiečiai, jūs galbūt manot,
Jogei čia pasakos galas? Jūsų meilės romansuos,
Kai tik riteris veda, dainius baigia dainelę,
Vien tik pasako, jog ilgai gyveno bei buvo laimingi.
Valteris žmoną mylėjo, bet, kilnią turėdamas sielą,
Laimės namuos nepatyrė, nes jos nebuvo tėvynėj.
Vos tik sniegas nutirpo, jau vyturys sučyravo.
Meilės ir džiugesio metą skelbia visam jis pasauliui,
Lietuvai vienai kas metai lemia gaisrus ir žudynes.
Traukia tantai kryžiuočių – nesuskaitomos minios.
Jau už Nemuno kalvos skamba aidais ligi Kauno, –
Didis kariuomenės triukšmas, raitelių žirgų žvangimas.
Kaip debesys jų gurguolės užgula lygumą plačią.
Vietomis sublizga žvitrios gairės pirmųjų sargybų,
Tartumbei žaibas prieš audrą. Vokiečiai pasiekė krantą,
Tiltus per Nemuną tiesia, Kauną apsupo aplinkui.
Dieną dienop nuo griautuvų virsta mūrai ir bokštai,
Naktį naktiep rausia žemę griaunančios minos kaip kurmiai.
Sviedinys gi padangėj skrenda liepsnojančiu ruožu
Ir kaip sakalas paukštį krisdamas stogą sudrasko.
Kaunas virto griuvėsiais¹²¹ – jau lietuviai Kėdainiuos;
Virto griuvėsiais Kėdainiai¹²² – miškuose jau lietuviai
Ginasi. Vokiečiai skverbias, viską degina, plėšia.
Valteris su Kęstučiu gi narsiai kovės ir gynės.
Ištvermingas Kęstutis – nuo jaunystės įpratęs
Kautis su priešais, juos pulti, – nugalėti ar trauktis.
Jis žinojo, kad bočiai nuolat su vokiečiais kovės,
Todrin, pasekdamas bočiais, laimės karionėj nepaisė.
Valterio mintys kitokios, nesang, pas vokiečius augęs,
Ordino galią žinojo. Matė, jog, mistrui pašaukus,
Traukia čion iš Europos tytveikas vyrų ir ginklų.
Prūsai gynės kadaise, nušlavė prūsus teutonai.
Lietuvai ryt, jei ne šiandien, gresia tokis pat likimas.
Matęs prūsų nelaimę, dėl Lietuvos nū drebėjo.
„Vaike, – bylo Kęstutis, – tu – nelabo skelbėjas:

¹²¹ Kauną kryžiuočiai užėmė 1362 m.

¹²² Kėdainiai tais laikais tai buvo nedidelė gyvenvietė.

Skraistę nuo vyzdžių nuplėšei, jeib paregėčiau bedugnę.
Kuomet tavęs aš klausiausi, tartumbei rankos nusilpo
Bei su pergalės viltim narsas krūtinėj pragaišo.
Ką tad su vokiečiais veiksime?“ – „Tėve, – Valteris tarė, –
Būdą žinau ašai vieną, skraudų, deja, betaig tikrą!
Gal jį kada pasakysiu.“ Taip jiedu tarias po mūšių,
Kolei trimitas neskelbia naujo kruvino žygio.

Vis labiau liūsta Kęstutis: Valteris smarkiai pakitęs,
Nors ir seniau jis nebuvo niekad per daugel džiaugsmingas,
Laimės net valandėlėm susigodojimo ūkas
Veidą dengdavo jojo, bet, Aldonai apglėbus,
Išgiedrėdavo veidas, blaiviai nušvisdavo akys,
Visad šypsniu ją sutikdavo, skirdavos, žvelgdamas jautriai.
Nū, sakytumbei, kažkoks slaptas kankina jį jausmas.
Visą rytą prieš namą stovi, rankas sukryžiuves,
Stebi rūkstančius dūmus toly liepsnojančių kaimų,
Stebi žvilgsniu sielvartingu; naktį iš miego pašokęs,
Seka pro langą randonas, kruvinas gaisro pašvaistes.

„Mano brangusis, kas tau?“ – su ašarom klausia Aldona. –
„Kas man? Argi belauksiu, koleig vokiečiai puolę.
Miegantį pančiais surišę, budeliui perduos žiauriamui?“
„Dieve ginki, brangusai! Grioviuose budi sargyba.“ –
„Taip, sargyba ten budi, gniaužiu ir aš rankoj kardą.
Betgi kai žus ta sargyba, kai ištrupės kalavijas...
Ak, paklausyk: jei sulauksiu skurdo bei skausmo senatvės...“ –
„Dievas paguos gal vaikeliais.“ – „Taip, kad vokiečiai puolę,
Žmoną užmušę, kūdikius kažkur paslėptų pagrobę
Ir išmokytų leisti ietį į savąjį tėvą?!
Gal ir aš pats būčiau tėvą, brolius gal būčiau nū žudęs,
Jeigu ne vaidila.“ – „Tai traukimės, Valteri mielas,
Dar giliau kur į Lietuvą, giriom nuo vokiečių spruksim.“
„Mes paspruksim, o kitos motės ir kūdikiai liksis.
Šitaip bėgo ir prūsai, bet juos teutonai pavijo.
Jeigu ir mus jie susektų?“ – „Dar toliau trauktumbim tuomet.“ –
„Dar toliau? Vai, nelaiminga, trauktumbim iš Lietuvos gal?
Rankon totorių ar rusų?“ Šitai išgirdus, Aldona
Susimąščius tylėjo. Jai ligi tolei atrodė,
Jogei tėvynė be krašto, taip plati kaip pasaulis.
Pirmą kartą ji girdi, jog Lietuvoj nēr kur dingti.
Tad, rankas užlaužus, Valterio klausia, kas veikti.
„Vienas būdas, Aldona, vienas beliko lietuviams
Ordino galiai sutriuškinti; man tas žinomas būdas.
Bet neklauski, mieloji! Nesang prakeiksiu tą dieną,
Kuomet, priešo prispirtas, griebsiuosi to baisaus būdo.“
Nieko daugiau nepasakė, žodžių Aldonos neklausė,

Vien Lietuvos tik nelaimės matė aplink ir girdėjo,
Kol pagaliau keršto liepsnos, pagiežoj kurstomos nuolat,
Skausmo ir sielvarto dydžiu širdį kaip tvanas apsėmė,
Viską joje sunaikino, net ir vienintelį jausmą,
Tą, kurs jį guodė lig šiolei – jausmą gaivinančios meilės.
Taip, jei ažuolui kartais neatsargūs medžiokliai,
Ugnį kamiene įkūrę, šerdę žarijom išdegins,
Girių valdovas neilgai šlamanciais lapais bemūdraus.
Vėtros šakas jo aplaužys, net ir žaliasis vainikas,
Puošęs jo galvą iškilnią, greitai nudžius pajuodavęs.

Ilgai blaškėsi lietuviai prieglobsty girių ir kalnų,
Vokiečius užpuldinėjo ir puolami narsiai gynės,
Koleig sykį ištiko Rūdavos žiaurus mušis¹²³,
Kur lietuvių jaunimo daugel tūkstančių krito
Ir taipogi kryžiuočių – lygiai vadovų ir brolių.
Vokiečiams į pagalbą užjūrio tuntai atėjo,
Valteris su Kęstučiu gi kaukarus pasiekė saugiai
Su aplamdytais skydais ir kardais apdaužytais,
Dulkinį ir pavargę grįžo paniurę namopi.
Valteris žmoną sutiko, žodžio į ją neprabilęs.
Vokiškai su Kęstučiu ir vaidila kažką tarės.
Nesuprato Aldona, vien tik širdis bailiai spėjo
Kažką šurpau, netikėto. Kuomet tie pabaigė tartis,
Trise kartu į Aldoną kreipė žvilgsnius rūpestingus.
Valteris žvelgė ilgiausiai, skausmo tyloj susikaupęs,
Koleig ašaros stambios jamui per veidus pasruvo.
Puolė į kojas Aldonai ir prieg širdies glaudė ranką,
Melsdamas, jogei atleistų, ką ji dėl jo iškentėjo.
„Vargas moterims, – tarė, – jeigu bepročius myli,
Kur akim neramiąja veržias už tėviškės sienų,
Kur mintim, tarsi dūmu, kyla virš stogo gimtinio,
Kur širdim namų laime negali ramiai pasitenkint.
Didžios širdys, Aldona, tai aviliai, per daug erdvūs:
Jų medus nepripildo, liekti buveinė driežamus.
Vai, atleiski, Aldona! Noriu namie nū pabūti,
Nū noriu viską pamiršti, būkiva nū mudu dviese
Tuo, kuomi buvo va vakar; ryt...” – ir nedrįso pabaigti.
Kas per džiaugsmas Aldonai! Ji pamanė, nūdalė,
Jogei Valteris būsiąs nū ramus jau ir linksmas.
Štai jis ne taip susimąstęs, akys gyviau suspindėjo,
Veide užkaito raudonis. Valteris vakarą visą
Liko prie kojų Aldonos, Lietuvą, karą, kryžiuočius –

¹²³ Kunigaikščių Algirdo ir Kęstučio kariuomenė, apgulusi kryžiuočių tvirtovę prie Rūdavos upės (netoli Karaliaučiaus), mūšį 1370 m. vis dėlto pralaimėjo. Istoriniai šaltiniai, kuriais naudojosi poetas, šias kautynes laiko vienomis didžiausių, – per jas žuvo tūkstančiai kryžiuočių ir lietuvių.

Viską pamiršęs, kalbėjo apie tą metą laimingą,
Kai, Lietuvon jis atvykęs, pirmąkart ją pamatė.
Kaip vaikštinėjo po slėnį, ir apie daugel brangių jam –
Vaikiškų, betaig žavingų meilės pirmosios dalykų.
Kodring mielą tą šneką žodžiu „rytoj“ vis nutraukia?
Ir susimąsto iš naujo, ilgai žvelgia į žmoną,
Ašaros temdo akis jam, nori ką tart ir nedrįsta.
Argi jausmus išgyventus, buvusios laimės šešėlius
Tam vien būtų pašaukęs, kad atsisveikintų veikiai?
Visos šnekos bei visos vakaro šito meilybės
Argi būt paskutinė gėstančios meilės liepsnelė?..
Klaustumbei veltui; Aldona žiūri, laukia, svyruoja
Ir, palikusi menę, dar slapta pasižvalgo:
Valteris pilasi vyno, daugel taurių jis išlenkia
Ir senelį vaidilą nakčiai prieg savęs palieka.

Vos tik saulė tekėjo, aidi pagrunda kanopos,
Ryto migloje dvieja skuba kalnop raitininku.
Būt suklaidinę sargybas, betgi vienos neapgavo:
Budrios akys mielosios – bėglį įspėjo Aldona.
Kelią pastojų jam slėny – liūdnas tai susitikimas.
„Grįžk namo, mylimoji, grįžki! Tu būsi laiminga!
Gal atrasi tu laimę globoj gimtosios šeimynos,
Tu graži ir jauna dar, užmaršty rasi paguodą.
Daug kunigaikščių ne kartą tavo rankos geidavo;
Vėl esi nū laisva tu didelio vyro našlystėj,
Kurs dėl tėvykščios labo net ir tave štai palieka!
Lik sveika ir pamirški; kartais paverki manęs tu:
Valteris visko neteko, Valteris vienišas liko;
Tartumbei tyruose vėjas; turi bastytis pasauly,
Smurtaut, žudyti ir galopi žūti mirtim išdaviko.
Bet po daugelio metų Alfo vardas iš naujo
Lietuvoj ims skambėti. Iš vaidilų tu lūpų
Jojo žygius gal išgirsi. Tuomet, mieloji, atminki,
Jogei tas riteris juodas, tieka slapybių sukaupęs,
Žinomas tau tikrai vienai, buvo vyru tavuoju,
Ir išdidumas tebūnie tavo našlystės paguoda.“
Klauso nuščiuvus Aldona, norint negirdi nė žodžio.
„Joji! Tu joji!“ – sušuko, bet ir pati išsigando
Žodžių „tu joji“; vienas tas žodis skambėjo.
Nieko nemastė ir nieko nebesuprato: jos mintys,
Jos ateitis, atminimai – viskas sąmyšy pynės.
Bet širdim vien įspėjo, jog neįmanoma grįžti,
Jogei pamiršt negebės ji; akys, apsiaubtos blūdo,
Keletą kartų sutiko klaikų Valterio žvilgsnį.
Žvilgsnis tas jau ir vakar jai paguodos nesiulė.
Todrin, rodės, ko naujo ji ieškojo aplinkui

Ir akim vangiai tyrė slėnį, miškus ir pakriūtes.
Viduj girios pats vienas spindi už Nemuno bokštas.
Moterų tai vienuolynas, liūdnas krikščionių atminklas.
Už to bokšto užkliuvo akys ir mintys Aldonos,
Tartumbei pagrobtas vėjų jūros sraute balandis
Puola į vienišą stiebą jamui nežinomo laivo.
Valteris viską suprato. Seka jis paskui Aldoną,
Savo mąstis jai praskleidžia, paslaptį saugot įsako
Ir prie vartų, vai Dieve, jiemsdviejų baisu buvo skirtis.
Alfas su vaidila tuoj išvyko ir ženklo neduoda.
Vargas jamui, jei nūdie priesaikos neištesėjo,
Jeigu, laimę pamynęs, širdį Aldonos sužeidęs,
Jeigu, tieka aukojęs, viską niekamui aukėjo.
Kitką rytojus parodys. Vokiečiai, pabaigiau dainą.

* * *

„Jau baigė, baigė“, – menėje sušneko.
„Ir ką tas Valteris? Kame jis dingio?
Kur? Kam tas kerštas?“ – daug spėlioti teko.
Tik vienas mistras tam triukšme sustingo,
Be žado sėdi nebylus, paniuręs,
Didžiai sujaudintas, skruostai nublanę,
Tik taurę po taurės lig dugno lenkia.
Bet naujos aistros jau krūtinėj kurias,
Ir priešingi jausmai žaibais kryžiuojas:
Staiga užkaista veidas suliepsnojęs,
Rūstumas trykšta iš kaktos raukšlėtos,
Pamėlo lūpos, akys pasiklydo,
Vyzdžiai lyg kregždės, kylant audrai, mėtos.
Štai pagaliau į menės šoka vidų:
„Dainos kur pabaiga? Dainuok man galą
Ar duok kankles. Ir netylėk taip baisiai!
Pripildykit taures, jei širdys šąla!
Dainuosiu pabaigą, jei tu varžaisi.

Pažįstu aš gerai vaidilos dainą:
Jis kaip šuva nakčia nelaimės staugia.
Gaisrus dainuojate ir žūtį baugia
Už mūsų sielvartų šlovingą kainą.
Dar kūdikiui ta jūs daina klastinga
Gyvatės geluoniui krūtinėn sminga
Ir varvinti nuodus į širdį ima:
Tėvynės meilę ir garbės troškimą.

Ji nuolat pėdomis jaunuolį seka
Tartum šešėlis nužudyto priešo;

Ji kartais pokylio nutraukia šneką
Ir džiugesio taures krauju atmiešia.
Deja, per daugel aš dainų klausiausi!
Įvyko! Džiaukis, senas išdavike!
Juk dainiui kerštas – tai šlovė garsiausia!
Dar vyno! Tavo norai bus įvykę.

Tą dainą baigsiu... Ne, dainuosiu kitą.
Kai aš Kastilijoj kariaut turėjau,
Ten daug baladžių mauruose girdėjau.
Grok, seni, gaidą, tą, kur tuomet rytą.
Kai slėny vaikas... o! tai būta laimės...
Visur tą gaidą įpratau niūniuoti.
Eikš, seni, dėl dievų visokių baimės –
Vokiečių, prūsų..." Seniui reik kankliuoti.
Užgauna stygą, veda klaidų toną
Ir lydi Konrado dainuotę trankią,
Kaip lydi vergas savo rūstų poną.

Tuo tarpu geso liepsnos žibintuvų,
Ilga byla svečius į miegą lenkia,
Bet, mistrui giestant, niekas nesibodi:
Ankštu ratu visi aplink užgriuvo
Ir jo dainos kiekvieną gaudo žodį.

BALADĖ

ALPUHARA

Rūksta griuvėsius maurų vietovės,
Pančius jiems nukalė karas.
Vien tik Grenados ginas tvirtovės¹²⁴,
Bet jau Grenadoje maras.

Dar Alpuharos kuore¹²⁵ surinko
Riterius pats Almanzoras¹²⁶,
Bet jau ispanai siaučia aplinkui, –
Apgulė pilį jų voros.

¹²⁴ Grenada (Granada) – 711 m. arabų įkurtas miestas pietų Ispanijoje; to paties pavadinimo regionas. Autoriaus anachronizmas: ispanai šią tvirtovę užėmė 1492 m., tai yra po įvykių, vaizduojamų poemoje (Konradas apie tai dainuoja 1391 m.).

¹²⁵ Alpuhara (Las Alpujarras) – kalvuotas pietų Ispanijos regionas; čia maurai įnirtingai priešinosi, užėmus Grenadą. Tokio pavadinimo miesto nėra buvę.

¹²⁶ Tuo vardu (iš arabų *al-Mansur* – *pergalingasis*) buvo vadinamas 754–775 m. gyvenęs kalifas Abu Džafar abd-Allah al Mansur. Apie jį A. Mickevičius galėjo skaityti leidinyje *Dziennik Wileński* 1818 m. nr. 3 paskelbtoje ištraukoje iš knygos apie Pietų Europos literatūras.

Auštant suguro mūrai granito,
Trupa nuo smūgių tvirtovė.
Jau minaretuos¹²⁷ kryžiai sušvito:
Priešas pilin įsibrovė.

Viens Almanzoras, kuomet išvydo
Savojo būrio žudynes,
Puolęs pro tankmę iečių ir skydų,
Dingo, vyčius suklaidinęs.

Džiaugias ispanas, pilį užgrobęs,
Mindo lavonus ir kraują, –
Pasidalinęs vergėm ir lobiais,
Liedamas vyną, puotauja.

Šitai sargyba triukšmą nutraukia:
Riteris svetimo krašto
Vado beieškąs duryse laukia, –
Svarbų atnešęs jam raštą.

Tai Almanzoras, maurų karalius,
Kerštą sutramdęs ir pyktį,
Lenkias ispanų teisei ir valiai,
Prašo vien gyvą palikti.

„Ispanai, – šaukė, – aš prie jūs kojų
Žemę kakta palytėsiu.
Aš jūsų Dievui maldą aukoju,
Pranašus jūsų tikėsiu.

Plinta tas garsas – griūva jau kliautys:
Šitai arabų galiūnas
Su pavergėju nori broliautis,
Būt vasalu jo karūnos.“

Narsą ispanai vertinti moka:
Vos Almanzorą pažino,
Tuoj jį kaip draugą sveikinti šoka,
Meiliai kiekviens apkabina.

Pats jis kiekvieną sveikinti ėjo,
Vadą širdingai jis glaudė,
Ranką jo stvarstė ir glamonėjo,
Lūpas prie lūpų prispaudė.

¹²⁷ Minaretas – bokštas prie mečetės, iš kur musulmonai kviečiami melstis (iš arabų „manara“ – švyturys, žibintas).

Tuomet nusilpęs žemėn sudribo,
Apsupą plėšė, vyniojo,
Rankom ispano kojas apkibo,
Šliaužė žeme ir vaitojo.

Žvilgsnį pakėlė – jie nusigando:
Veidas jo mėlynas buvo.
Burną iškreipęs, juoktis dar bando,
Akys krauju jam pasruvo.

„Giaurai¹²⁸, drebėkit! Veidas pamėlęs
Siaubą į širdį jums varo.
Aš apgavau jus: Grenadoj kėlęs,
Atnešiau kerštą ir marą.

Aš bučiavau jus. Perdiegt suspėjau
Jūsų širdin baisią mirtį.
Eikit, žinosit, kaip aš kentėjau, –
Jus tom kančiom noriu skirti.“

Blaškosi, rėkia, tartum suspausti
Rankom ispaną norėtų
Ir prie krūtinės amžiams priglausti,
Juokias juoku negirdētu.

Juokias – jau mirė... Vien tik blakstienos,
Lūpos šaltai prasišiepia,
Vien tik tas juokas – velniškas vienas
Veido siaube atsiliepia.

Bėga ispanai – gena juos maras.
Krinta jie vienas po kito.
Kolei išspruko iš Alpuharos,
Veikiai visi ten iškrito.

* * *

„Tai šitaip mauras keršijo kadaise.
Apie lietuvi norit paklaustyti?
Galbūt jisai jau klastą ruošia baisią
Ir tuoj ateis nuodų vynan maišyti?..
Bet ne, vai ne! Nū papročiai kitoki.
Valdove Vytaute, yra, žinoki,
Tarp jūs tokių, kurie prieš savo žmones

¹²⁸ Netikėliai; mahometonų naudojamas paniekinamas vardas, kuriuo jie vadina kitų religijų atstovus (iš turkų *gavur* – *netikras*).

Pas mus maldauja keršto kaip malonės.

Bet ne visi – prisiekiu jums Perkūnu!
Yra dar Lietuvoj – aš apdainuosiu...
Šalin tos kanklės – trūkę stygos kliūna.
Dainos jau nebebus – tačiau tikiuosi,
Jog gal kada – po vyno susivokę...
Per daug išgėriau – žaiskit – nēr ko pykti.
O tu, Al... manzor, – ak, šalin, senioke! –
Šalin Albaną – noriu vienas likti!”

Tai taręs, atgalios nusvirduliavo,
Į kėdę krito, radęs savo kertę,
Kažkam grasino ir piktažodžiavo,
Skobnį su indais ir vynais apvertęs.

Galop nusilpo, galvą panarino,
Prigesusius vyzdžius migla užplūdo,
Putotom lūpom kažką tart mėgino
Ir taip užsnūdo.

Suglumę stovi riteriai aplinkui,
Nors Konrado tą įprotį pažįsta:
Kai vyno jį aistra ūmai ištinka,
Įpuola jis į klaikią beprotystę.
Bet pokyly! Pakęst tokią sarmatą!
Prie svetimų tokį parodyt pyktį!
Kur vaidila? Ar mistras jį suprato?
Bet sąmyšy jis spėjo jau išnykti.

Spėliota, jog tai pats Albanas buvęs,
Lietuviškas dainas čia mistrui suokęs
Ir taip į karą kurstęs su lietuviais,
Ir papročius pagonių jam pajuokęs.
Bet kodėl mistras šitaip užsimiršo?
Ir kodėl Vytautas staiga įniršo?
Ir kaip baladės rasti prasmę aiškią?
Spėliota veltui, ką tai visa reiškia.

V

KARAS*

Jau karas! Konradas nebeįstengia
Tramdyti, kas tarybos jau nuspręsta.
Visa šalis sujudus kerštą rengia

Už Vytauto ir Lietuvos tą klastą.

Nes Vytautas, kurs Ordino maldavo
Padėti Vilniaus sostinę atgauti,
Dabar, po puotos, kai tik žinią gavo,
Kad paruošti jau tuntai reikalauti,
Užuot nauja draugyste pasiklovęs,
Pabėgo pats su savo palydovais.

Į vokiečių sodybas įsibroves
Su įsaku, apgaule suklastotu,
Ugnim naikino Ordino tvirtoves
Visu pasienio numatytu plotu.
Tad Ordinas kerštan už savo žmones
Paskelbė kryžiaus karą prieš pagonis.
Išėjo bulė¹²⁹. Sausuma ir jūre
Narsuoliai tvinsta kautis pasiruošę, –
Galingi grovai, vasalus subūrę,
Raudonais kryžiais¹³⁰ savo šarvus puošia.
Be to, visais šventaisiais prisaikdinti
Atverst pagonis arba išnaikinti.

Įpuolė Lietuvon – ir ką padarė?
Jei akylus, pasilypėk į kalvą,
Žvelk Lietuvon, kai ges žara vakarė:
Tu kruviną dangų išvysi spalvą,
Kuria gaisrai apsėmė skliautą baisiai.
Tokie visų grobikų smurto vaisiai:
Gaisrai, plovynės ir klasta žabangų,
Ir žygiai, džiuginą kvailių menkystą,
Bet kuriuose išminčius atpažįsta
Vien keršto balsą, šaukiantį į dangų.

Kaskart toliau gaisrai pavėju rūko,
Kryžiuočiai Lietuvon tolyn vis brovės,
Jau, sako, ties Kaunu, ties Vilnium kovės,
Galop ir žinios, ir gandai nutrūko.
Aplinkui jau liepsnų nebematyti,
Gaisrai vis tolimesnę siaubia sritį.
Namiškiai veltui ilgisi kas dieną,
Vergų ir lobių laukę neatlyžta.
Žvalgai, norį gerų parnešt naujienų,

¹²⁹ Bulė – viduramžių valdovo arba popiežiaus dokumentas (dekretas), patvirtintas antspaudu, bulė (lot. *bullā* – *burbulas*, *gumbas*). Kunigaikščiui Vytautui nesilaikant pažadų kryžiuočiams, Konradas Wallenrodas paskelbė kryžiaus žygį, tačiau popiežius bulės neišleido.

¹³⁰ Taip savo rūbus žymėdavo kryžiaus žygių dalyviai po Klermono (Clermont) soboro (1095).

Skubiai išvyksta, bet nebesugrįžta.
Ta netikrovė taip visus čia slegia,
Kad kęsti skausmą būt geriau pajėgę.

Ruduo pasibaigė, jau pūgos staugia,
Laukus, kelius balta užklojo skraistė,
Nakčia padangė vėl nušvito baugiai, –
Žiemų žara ar karo vėl pašvaistė?
Kaskart ryškiau atospindžiai gaisruoja,
Kaskart arčiau padangė raudonuoja.

Marienburge žmonės pastebėjo –
Kažkas kely ten kapstosi iš sniego.
Gal grįžo Konradas, vadai parėjo?
Kaip juos sutikt? Laimėjo ar pabėgo?
O kur kiti? Bet mistras ženklą duoda
Ir toly rodo išblaškytą gaują.
Tas vaizdas paslaptį praskleidžia juodą.
Jie bėga, krinta, graibsto sniegą sauja,
Parkritę šliaužia, kaip vabzdžiai ropoja,
Ankštam inde niokodami viens kitą,
Lavonais stiepias, kol kiti juos koja
Nustums atgal į duobę iškapstytą.
Vieni užtirpusias dar vilko kojas,
Kiti sustingę pakeleję voliojos,
Kiti, rankas iškėlę, klaikiai dairės
Ir miestą rodė kaip prie kelio gairės.

Iš miesto bėgo išsigandę žmonės, –
Jie bijo spėti ir nedrįsta klausti,
Bet šiurpūs žygiai tos baisios kelionės
Karių veiduos akivaizdžiai įspausti.
Iš jų akių ledinė žūtis smelkias,
Jų veidus čiulpia nykuma ir alkis,
Čia Lietuvos karių trimitai gaudžia,
Tenai pusnynais suokia pūgos gaudžiai,
Toliau šunų išalkę rujos loja,
Ir ties galvom pulkai kranklių skrajoja.

Pražuvo viskas. Kas būt patikėjęs,
Kad Valenrodas, tiek nuveikęs ginklu,
Iš seno išmintim plačiai garsėjęs,
Neperpras Vytauto paspęsto tinklo
Ir pasirodys kaip bails be ryžto,
Ir kad apgautas, keršto suviliotas,
Toli į Lietuvos nuklystų plotus

Ir taip gėdingai, metęs Vilnių, grįžtų.

Kai išaikvojo didį lobio kiekį
Ir badas ėmė vokiečius kamuoti,
O priešas iš visur atkirsti siekė
Ir tramdė siuntą jo būriai ginkluoti,
Kai riteriai šimtais pradėjo kristi,
Staigiu smūgiu reikėjo baigti karą
Arba atgal iš kilpų tų išbristi.
Bet mistras savo kiaute užsidaro,
Medžioti jodo ar pats vienas varo
Kažin kokias kažin su kuo derybas
Ir viską slepia nuo vadų tarybos.

Ir pagaliau jau taip kare atšalo,
Kad ašarų savų žmonių nepaisė
Ir, rodės, tęs tą karą jis be galo.
Rankas sukeitęs, rūgo kaip kadaise,
Diena dienon su Albanu kuždėjos.
Tuo tarpu ir žiema pūgom užklupo,
O Vytautas, surinkt pulkus suspėjęs¹³¹,
Gurguoles puolė ir aplinkui supo.
Gėdinga Ordino karionių diena!
Didysis mistras bėga iš kautynių!
Užuot šlovės ir grobių neša vieną
Lietuvių pergalės nelemtą žinią.

Ar jūs regėjot, kai iš tų žudynių
Jis šmėklų tuntus vedė į tėvynę?
Niūrus rūstumas jojo kaktą niaukė,
Ir skausmo kirminas vagojo veidą.
Ir jis kentėjo, – bet pradenk tą kaukę:
Tie šiurpūs vyzdžiai, blakstienom užsiskleidę,
Iš pasalų bloga ugnim spindėjo
Kaip kometa, kuri karais grasina¹³²,
Klaidi kaip liepsnos, kur tamsoj švitrėja,
Kuriom keleivį velnias suklaidina.
Tūžma ir džiaugsmas iš vienos krūtinės
Į velniškos apgaulės žvilgsnį pynės.

Murmėjo žmonės, mistras nebepaisė.
Sušaukęs tartis riterius dar sykį,
Prabilo, žvelgė, liepė, – kaip kadaise, –
Ir štai, o gėda! Vėl visi juo tiki.

¹³¹ 1392–1393 karas pasibaigė visišku kryžiuočių pralaimėjimu.

¹³² Tikėjimas, kad kometa pranašaujanti nelaimės, plačiai paplitęs; poetas šį motyvą naudoja ir *Pone Tade*.

Dangaus čia bausmę regi jie savaime,
Nes ko tikėti nepriversi baime?

Paliauk, puikuoli! Atpildas artėja.
Yra Marienburge slaptos rūšys.
Naktovidj, kai miestas aptamsėja,
Ten tribunolas renkasi rūstusis*.
Didžiulio ruimo skliautuos pakabintas
Ten dieną naktį žybčioja žibintas.
Ratu sėdinių dvylika ryškėja,
Ir slaptos teisių knygos glūdi soste.
Juodai šarvuotų dvylika teisėjų,
Juoda kiekvienas prisidengęs klose.
Taip nuo minios į urvą pasitraukę,
Ir patys dėvi slaptingumo kaukę.

Visi sutarę ir laisvai prisiekę,
Jie nuodėmes savų valdovų pliekia,
Kad ir slaptas, bet jau per daug niekšingas.
Ir kai nuspręs jau bendrą pasmerkimą,
Kiekviens ir broliui taps negailestingas:
Klasta ar atvirai jį vykdyt ima.
Težūnie tas, kurio prakeiktas vardas!
Tad rankoj durklas, o prie šono kardas.
Ir štai pakilo kaukėje teisėjas
Ir, su kardu prie knygos priartėjęs,
Prabilo taip: „Rūstusis tribunole!
Mūs įtarimas aiškus ir visų vienodas:
Žmogus, kurs Valenrodu šaukiamas lig šiolei,
Nėra tai Valenrodas.
Bet kas jis? – Nežinia. Tuoju dvylika bus metų,
Kai pareiny¹³³ turnyre pirmąsyk jį matė.
Kai grovas Valenrodas Palestinon ėjo¹³⁴,
Jis grovo ginklanešio drabužius dėvėjo,
Netrukus Valenrodas nežinia kur žuvo.
Anas ginklanešys, spėliota, jį nužudęs
Ir iš šventosios žemės greit pasprūdęs,
Ispanijon slapta pakliuvo.
Ten kovose su maurais jis pasižymėjo,
Taip pat turnyruos daugel dovanų laimėjo
Ir jau Valenrodu visur vadintas buvo.
Paskui šventus vienuolio apžadus priėmęs
Ir likęs čia mistru, būt žūtį mums nulėmęs.
Kaip valdė Ordiną, visi tai žino:

¹³³ T. y. prie Reino.

¹³⁴ Dalyvavo kryžiaus kare, vaduojant Kristaus kapą.

Kai žiemą badas mus ir Lietuvą naikino,
Jisai medžiokles ruošė vienas, piktadėjas,
Ir ten su Vytautu daugkart slapta derėjos.
Man susekė šnipai kiekvieną žingsnį jojo. –
Ir nūn nakčia prie bokšto pasislėpę seka:
Jie nesuprato, ką jis atskiduolei šneka,
Bet jis, aš jums sakau, lietuviškai bylojo!
Tad, nuomonę turėdamas jau aiškia,
Kurią slapti teismai yra pareiškę,
Ir žvalgo pranešimą jau kelintą,
Ir visa tai, kas viešumoj jau plinta,
Aš mistrą kaltinu – ir nebijau suklysti:
Klasta, erezija, krauju ir išdavyste.”

Čia kaltintojas, ties knyga priklaupęs,
Ant juodo kryžiaus dešinę padėjo
Ir prisiekė, maldingai susikaupęs,
Dievu ir kančiomis mūs Atpirkėjo.

Nutilo jis. Teisėjai sprendžia bylą.
Nei ginčijas, nei tylomis jie kalbas,
Tik žvilgsnį mes arba pajudins galvas,
Ir jau skraudi mintis slapta jiems kyla.
Kiekvienas eina iš eilės prie sosto,
Po lapo lapą durklu knygoj klosto, –
Tiktai įstatymų tyliai teiravos
Ir ką jiems sąžinės paliudys savos.
Sustojo, dingo abejonių kliūtys, –
Visi sutartinai sušuko: „Žūtis!”
Ir triskart mūrai aidesiu prabilo:
„Žūtis!” – vienam tam žodyje girdėjai
Jau pasmerkimą. – Sutarė teisėjai,
Ir dvylika kardų viršun pakilo –
Visi į Valenrodo taiko širdį.
Slapčia išėjo, – viskas jau nutilo,
Tik iš paskos dar aidą „žūtis” girdi.

[VI]

ATSISVEIKINIMAS

Ankstyvas rytas – gilios pusnys sniego, –
Štai mistras skuba per pūgas ir krušą.
Paežerėj prie bokšto vos pribėgo,
Sustojo ir kardų į sieną muša.
„Aldona, – šaukia, – mūs kova laimėta!

Išpildžiau žodį, pareigai paklusęs:
Jie pražudyti, viskas ištesėta.“

ATSKIDUOLĖ

„Tai Alfas?! Jo kalba! Tai tu, brangusis!
Tad kaip?.. Taika?.. Tu jau parjoji?
Tu grįžti sveikas? Ten jau nebejosi?“

KONRADAS

„[Dėl Dievo meilės,]
Neklauski nieko ir klausyk, brangioji.
Aš tau kalbėsiu – viską sužinosi.
Jie sutrypti! Štai ugnys dangų gožia, –
Tai Lietuva kryžiuočių žemėj siaučia.
Jie šimtą metų liks be dvasios griaučiai.
Tai aš nudėjau angį šimtabuožę.
Sunyko lobiai, jų jėgos šaltinis,
Griuvėsiuos miestai, upės kraujo teka, –
Tai mano keršto žygis paskutinis.
Šiurpesnis kerštas nebent velniu seka.
Daugiau nenoriu, juk turiu dar dūšią.
Jaunystę skyriau klastai ir pagiežai,
Smurtingiems žygiams, nū sparnai palūžę,
Pabodo klastos, kovai aš netikęs.
Gana kerštauti – žmonės juk ir priešai,
Grįžtu trumpam čia, Lietuvą palikęs.
Ten tavo pilį gimtąją regėjau,
Bet Kauno mūrai – tik juodi griuvėsiai.
Aš, juos pamatęs, šuoliu skriete skriejau,
Kur mūsų slėnio goždavo pavėsiai.
Viskas kaip tuomet! Niekas nepakito:
Žolynai, gėlės ir žiedai tie patys.
Seniai mes skyrėmės ten viens nuo kito,
O rodės, jog buvau tai vakar matęs.
Meni tą statų akmenį didžiulį¹³⁵,
Kur būdavo vilionė mūs vaikštynių?
Jis ir dabar ten samanotas guli,
Tik jį vijokliai slepia apipynę.
Žoles nurovęs, ašarom jį ploviau.
Suolelį tą, kur jovarų šešėly
Tau iš velėnų aš kadais sukroviau,
Ir tą, kur gerti mėgai, šaltinėlj, –

¹³⁵ Galbūt kalbama apie Kaune A. Mickevičiaus slėnyje esantį akmenį. Taip pat manoma, jog poetas prisiminė akmenį Tuhanovičiuose, prie kurio rinkdavosi filaretai.

Aš viską suradau ir apžiūrėjau.
Ir tavo tą kampelį pavėsingą,
Kur gluosnio apsmaigyt šakom suspėjau...
Klausyk, Aldona, kaip tai stebuklinga!
Tos sausos šakos, įsmeigtos į smėlį,
Didžiuliais medžiais virto jau per ilgą,
Ir jų lapeliai sprogstant puikiai žvilga,
Ir vėjas švelnų glosto žalumėlį.
Ak, šitas vaizdas, dangiškai pakitęs,
Man širdį laimės nuojautos pripildo,
Aš gluosnį bučiavau, ant kelių kritęs.
„Duok Dieve, maldavau, teišsipildo!
Kad mes, sugrįžę į tėvų šalelę.
Lietuvišką velėną apkabinę,
Naujai atgimtum! Kad ir mūsų dalią
Nuskaidrintų viltis pavasarinė!

Tad grįžkim, grįžkim! Aš turiu dar valdžią,
Paliepsiu akmenis nurist nuo vartų.
Bet nors jie būtų kietesni daug kartų, –
Aš patį plieną trupinau ir skaldžiau.
Tenai, o miela, į gimtinę brangią
Tave nunešiu aš ant savo rankų
Arba į kitą tolimą padangę,
Kur ošia girių plotai neįspėti,
Kur prieš ginklas durų nebetranko,
Kur pergalės šauksmų nebegirdėti,
Kur mūsų brolių kančios nebelanko.
Tenai kiemionio tylioje trobelėj
Ant tavo rankų ir prie tavo šono
Pamiršiu, kad yr tautos ir karaliai,
Kad yr pasaulis, – sau gyvensim dviese.
Sakyki, leiski!“ Nekalba Aldona.
Jisai dar laukia valandėlę trumpą,
Bet jau aušra raudoną šydrą tiesia.
„Aldona, varge, rytas mus užklumpa.
Sukils tuoj žmonės ir sargai už sienos, –
Aldona!“ – šaukė, meldė, nekantravo;
Nutrūko balsas, virpa vien blakstienos.
Nuleido veidą, skausmo išraižytą,
Ant kelių puolė, prašė ir maldavo
Ir bokšto šaltąją bučiavo plytą.

„Ne, jau ne metas! – ji liūdnai atsakė,
Tačiau tvirtai. – Gal Dievas duos jėgų man,
Jau ir be to gana mane Jis plakė.
Aš prisiekiu, jėjusi tan rūman,

Kad lig mirties šio bokšto neapleisiu.
Negundyk, mano mielas, to nekeisiu,
Ką Dievui iš širdies buvau žadėjus.
Ir ką tu pamatytum? Šmėklą baisią!
Beprotė, jei, tavim aš patikėjus,
Manyčiau laimę rasti kaip kadaise,
Kad tu priglausi vėl mane kaip žmoną.
Bet kas, jei tu, manęs net nepažinęs,
Su išgąsčiu atstūmęs nuo krūtinės,
Sušuksi: „Ne, ta šmėkla ne Aldona!“
Taip, iš akių žvitrumas jau prapuolė,
Ir mano veidas – ak, net šiurpas ima!
Vai ne, nereikia, kad šiurpi skurduolė
Puikios Aldonos terštų atminimą.

Atleiski, mylimasis, bet žinoki,
Jei būva metas aiškos mėnesienos,
Tau priartėjus, aš slepiuos už sienos,
Nes pamatyt bijau tave kitokį.
Aš šiandien, gali būt, išvysčiau kitą,
Nei tas, kuris kadaise vieną rytą
Su tėvo vyrais mūs pilin įjojo.
Jo rūbas ir liemuo, jo veidas, akys –
Many išliko visas vaizdas jojo.
Taip gintare nuskendusios plaštakės
Negali spalvos niekados išnykti.
Ar ne geriau mums, Alfai, pasilikti,
Koki mes buvom ir koki vėl būsim,
Kai nebe žemės buičiai amžinai paklusim?

Palikim laimingiesiems slėnio lanką;
Aš mėgstu savo bokšto kietą tylą.
Tave matau – ir laimės man pakanka,
Kai tavo balsas vakare prabyla.
Brangusis Alfai, aš ir šitam būste
Radau paguodos nebe vieną sykį.
Pamesk žudynes, pagiežą bei rūstį,
Dažniau mane tu ir anksčiau lankyki.

Klausyki, gal galėtum šitą plotą,
Kaip ten, tokiais medeliais apsodinti,
Tokias gėles ir gluosnius išauginti –
Tą akmenį atritint samanotą.
Tegul čia artimo sodžiaus vaikučiai
Žiedais gimtaisiais galvas vainikuoja
Te dūdeles gimtinio gluosnio pučia,

Tegul dainas lietuviškas dainuoja.
Daina gimtoji man prablaivo mintį,
Ji leidžia Lietuvą sapnuos regėti,
O mūsų meilei amžinai atminti
Ant Alfo kapo teneliaus skambėti.“

Bet Alfas jau negirdi. Sniego klotu
Paežerėj be tikslo jis klajoja.
Čia ledo kalnas, ten giria boluoja, –
Ir viskas klaikiai sutemoj atrodo.
Bet nuovargis jam užmiršties suteikia,
Žiemos žvarba jam kelia tvanko jausmą:
Nuplėšia skraistę, šarvų jam nereikia, –
Jis viską nusviedė, deja, ne skausmą.

Jau auštant miesto pylimą pasiekęs,
Pamatė, lyg kokia ant tako kliūtis,
Lyg koks šešėlis krypaudamas driekias
Ir dingsta toly prie juodos pakriūtės;
Tik balsas aidis: „Žūtis, žūtis, žūtis!“

Dar žvalgos Alfas – nieko jau nebmato.
Sustojo, mąsto – ir staiga suprato.
Ištraukė kardą, žvalgosi ir tiria:
Aplinkui tuščia, per laukų dirvonus
Tik sniegas švilpia sūkuriais į girią
Ir staugia vėjas, klysdamas į šonus.
Jis apsižvalgo ir susigraudinęs
Netvirtais žingsniais grįžta, kur kampinis
Aušroj matyt bokštalangis Aldonos.

Jis gali jau iš tolo ją išvysti.
„Laba diena, – sušuko, – tiek jau laiko
Mums tik nakčia matytis pasitaiko.
Laba diena – miela tai pranašystė:
Pirma laba diena per metų tieka.
Bet ko grįžtu? Įspėki mano mintį.“

ALDONA

„Spėliot nenoriu. Man sudiev belieka.
Šviesu, brangusis, gali kas pažinti.
Nebekalbėk. Lig vakaro būk sveikas.
Išeiti negaliu.“

ALFAS

„Jau nebe laikas!
Prašau tavęs, numesk kokią šakelę.
Žiedų ten nēr, tai gal bent kaspinėlj
Ar gelsvą savo garbanų pluoštelę,
Ar savo bokšto sienos akmenėlį.
Ne kiekvienam rytoj sulaukt aušrinės.
Numesk, kas atminimą sieloj kelia,
Kame dar šiandien tavo kvapas tirpo,
Kame karšta dar ašarėlė virpa,
Kad mirdamas turėčiau prie krūtinės.
Tau paskutinį noriu žodį skirti, –
Man laimė būt kartu sutikti mirtį.
Iš čia matai to pastato bokštelį?
Tenai aš būsiu. Ženklui numatyta –
Juoda skara ten plevėsuos kas rytą,
O naktį žiburys spindės langely.
Jei pastebėsi, kad skara nupuolė
Ar naktį nežiba lange spingsuolė,
Žinoki, kad vilties daugiau nebliko.

Sudiev!“ Nuėjo ir ertmėj išnyko.
Aldona dar ilgai lange rymojo.
Diena jau baigės, vakarai pilkavo,
Palangę vėjas snaigėm apsijojo,
O josios rūbas vis dar plevėsavo,
Ir žemėn rankos ištiestos bolavo.

* * *

„Jau leidžiasi, – Albanui Alfas tarė,
Parodęs saulę ir raudoną dangų.
Jis rytą šitam bokšte užsidarė
Ir žvalgė toly atskiduolės langą. –
Paduok man kardą ir lik sveikas, drauge.
Už bičiulystę dėkui tau paslaugią.
Einu prie bokšto. Gali atsitikti,
Kad amžinai tavęs jau nebmatysiu,
Ir šitas būstas teks tau ryt palikti.
Tad paslaugos vienos tavęs prašysiu.
Aš taip čia vienas! Nēr man niekur nieko –
Ir niekam neturiu aš ko byloti
Prieš mirtį. Vien tik tu ir ji man lieka.
Sudiev, Albanai! Reik ir jai žinoti.
Numesi skarą, jeigu ryt iš ryto...
Bet kas tai? Triukšmas?... Lyg duris daužytų...”

„Kas eina?“ – triskart šauksmas nuaidėjo.

Ir „Žūtis!“ šiurpiai atsakas sušuko.
Matyt, sargyba spirtis negebėjo,
Ir durų varžtai sužvangėję trūko.
Jau prieangiais girdi artėjant gaują,
Juk štai ir laiptai bilda geležiniai,
Jau mistro rūman bus atsidanginę, –
Šarvuotais žingsniais čerška ir triukšmauja.
Spyruokliais Alfas užrakinęs angą,
Ištraukęs kardą, stveria greit nuo stalo
Pripiltą taurę, atsišlieja lango
Ir staigiai geria: „Drauge, ligi galo!“

Albanas blanksta, nori griebti taurę,
Tačiau svyruoja, delsia ir neliečia.
O jau už durų girdi grėsmę žiaurią.
Nuleido ranką. – „Supranti – tai jie čia!“ –

„Senasai drauge, tau ryžtumo stinga?
Pripilsiu taurę, – ką gi dar galvoji?
Aš savo jau išgėriau, štai tavoji.“
Albanas mąsto dūmą sielvartingą.

„Vai ne, sūnau! Turiu aš godą svarbią:
Aš noriu likti po tavim gedėti
Ir tavo žygio didžią šlovę – garbę
Į skambią dainą kenčiantiems sudėti.
Aš Lietuvą apeisiu, kolei gyvas,
Paleisiu dainą į miestus ir kiemus, –
Skanduos ją dainiai mūšiuos, o augyvės
Namiė vaikamus ją dainuos saviemus.
Iš tos dainos prie lopšio ir prie vygės
Išaugs už mūsų kaulus keršto žygis!“
Su ašaromis Alfas langan krinta
Ir ilgai, ilgai veizi dar į bokštą:
Mielų vaizdų atsižiūrėti trokšta
Gėloj mirtinėj širdžia sugraudinta.
Paskui bendram atodūsy kiekvienas
Jie paskutinįkart apsikabina.
O durų angoje jau žvanga plienas,
Įsiveržė ir Alfą jau pažino.

„Štai išdavikas! Šiandien mirt jam skirta.
Išpirki nuodėmes dangaus malone.
Ir tu jau čia, senasis kapelione?
Paruošk jo sielą, kad dorai numirtų.“

Ištraukęs kardą, Alfas laukia galo,

Bet štai jis linksta, svirduliuoja, bąla,
Atsirėmė ir vėl didingas stoja,
Nuplėšia skraistę, mistro žymę trenkia
Ir ją su panieka sumindo koja:
„Štai nuodėmės, mane žūtin palenkę!

Aš greitai mirsiu – ko jums dar bereikia?
Ataskaitos? Aš jos nepagailėsiu.
Pažvelkit į mirties tą pjūtį klaikią,
Į miestų pelenus, krūvas griuvėsių.
Jūs girdit, pūgos sniego pusnį pučia, –
Ten šąla jūsų karžygių likučiai.
Jūs girdit alkaną šunijos gaują, –
Tai kryžiaus vyrų grobais jie puotauja.
Tai mano darbas! Nieko jau nebnoriu.
Ar šimtagalvės hidros¹³⁶ nūn gailėsiuos?
Aš, kaip Samsonas¹³⁷, griaudamas piliorių,
Ir pats žudausi rūmo to griuvėsiuos!”

Dar žvelgė langan ir negyvas krito,
Bet krisdamas nuo lango lempą sviedė.
Ji sumirgėjus triskart ratą skriedė
Ir ties pat Alfo galva nusirito.
Dar smilksta kaspinas palietam skysty,
Bet jau liepsnelė ima gest ir klysti,
Kol pagaliau, artėdama prie galo,
Dar vienąkart šviesos ratilu plakės,
Ir tam rate jau stingo Alfo akys:
Šviesa užgeso, ir vyzdžiai pabalo.

Ir tuo metu nuskrodė bokšto sienas
Skausmingas riksmas – ilgas, klaikus, vienas...
O iš kieno krūtinės? – Lengva spėti:
Kas kartą riksmą šitokį girdėjo,
Tai pasakys, kad tam, kurs taip kentėjo,
Jau niekas niekad negraudins krūtinės:
Visa butis tame riksmo girdėti.

Taip trūksta kanklių stygos sidabrinės,
Stipriau užgautos. Garsiai suskambėję,
Jos tarsi naują dainą būt pradėję,

¹³⁶ Hidra – senovės graikų mitologinė būtybė, slibinas su gyvatės liemeniu (gr. *Hydra*).

¹³⁷ Samsonas – Biblijos personažas, aukojęs save dėl tautos. Kai žydus pavergė filistiniečiai, milžiniška jėga apdovanotas Samsonas buvo įkalintas, jam išdūrė akis; tačiau jis, nuvestas į puotą, nuvertė dvi šventyklos kolonas, pats žuvo ir po griuvėsiais palaidojo daug priešų. A. Mickevičius šį motyvą naudoja ir *Vėlinių* III dalyje.

Bet reiškia jau ir pabaigą per staigią.

Tokia daina apie Aldonos dalią.
Tik angelas danguj pabaigt ją gali;
Jautrus klausovas te širdy ją baigia!

Pabaiga

Iš lenkų kalbos vertė Vincas Mykolaitis-Putinas

[POETO] PAAIŠKINIMAI

I

Marienburgo bokšte varpas gaudžia.

Marienburgas, lenkiškai Malborg, miestas tvirtovė, kadaise kryžiuočių sostinė. Kazimierui Jogailaičiui valdant prijungtas prie Žečpospolitos, paskui atiduotas kaip užstatas Brandenburgo markgrafams, pagaliau atiteko Prūsijos karaliams. Pilies rūsiuose buvo laikomi didžiųjų magistrų grabai; kai kurie išliko ligi šiol. Karaliaučiaus profesorius Voigtas¹³⁸ prieš keletą metų išleido *Marienburgo istoriją*, reikšmingą veikalą Prūsų ir Lietuvos istorijai.

[originalė: „Sławą napełnił zagraniczne domy”]

Domy [namus]

Taip buvo vadinami vienuolynai arba veikiau – pilys, išsibarsčiusios po įvairius Europos kraštus.

[originalė: „Nikt się nie ważył na ostre z nim gonić”]

Gonić na ostre [aštriai rungtis]

Senas lenkų posakis; [iš prancūzų] *combattre à outrance* [kovoti iki galo].

Didysis kryžius... didysis kardas.

Didžiųjų magistrų insignijos.

Ir nemirtingos sielos talismanu

Laukinę galią surakinęs laiko.

Žmogaus žvilgsnis, sako Cooperis¹³⁹, švytįs drąsa ir protu, daro didelį įspūdį net laukiniams žvėrimis. Ta proga papasakosim, kas ištiko amerikietį šaulį, kuris, sėlindamas prie ančių, užgirdo šlamesį, pasikėlė ir išsigandęs pamatė didžiulį, prie pat jo gulintį liūtą. Žvėris atrodė taip pat nustebęs, matydamas tvirto stoto žmogų. Šaulys nediršo šauti, nes jo šautuvas buvo užtaisytas tik šratais. Stovėjo tad nejudėdamas, akimis grasindamas priešui, o liūtas savo ruožtu gulėjo ramiai, nenuleisdamas akių nuo šaulio; po valandėlės nusiuko ir buvo pamažu benueinąs, bet, paėjęs vos keliolika žingsnių, sustojo ir vėl sugrįžo. Radęs toj pat vietoj tebestovintį nejudrų šaulį, liūtas vėl susidūrė su juo akis į akį ir, tartum pripažinęs žmogaus viršų, nuleido akis ir pasitraukė. *Bibliothèque Universelle*, 1827 février, „Voyage du capitaine Head”¹⁴⁰.

¹³⁸ Johanas Voigtas (1786–1863) – Karaliaučiaus universiteto istorijos profesorius, parašęs nemažą veikalų apie prūsų ir Kryžiuočių ordiną, tarp jų *Geschichte Marienburgs* (*Marienburgo istorija*, 1824).

¹³⁹ Fenimore’as Cooperis (1789–1851) – žinomas amerikiečių rašytojas.

¹⁴⁰ Mickevičius remiasi anglų keliautojo G. Heado (1782–1855) apysaka „Kapitono Hedo kelionė”; išleista 1827 m. vasario mėn. šveicarų leidinyje „Universalių biblioteka”.

II

Arkikomturas.

Grosskomthur, pirmasis pareigūnas po didžiojo magistro.

Kažkokia moteris pilin atvyko.

Anų laikų kronikos mini kaimietę merginą, kuri, atvykusi į Marienburgą, pareikalavo užmūryti ją atskiroje celėje ir ten baigė savo gyvenimą. Jos grabas buvęs garsus stebuklais¹⁴¹.

Klausykim balso, kuris mums prašneko...

Juk Konradas – tai vardas Valenrodo...

Jis mūsų mistras!

Per rinkimus, jei nuomonės išsiskirdavo arba svyrudavo, panašūs atsitikimai, laikomi pranašyste, darydavo įtaką kapitulos pasitarimams. Taip Vinrichas Kniprode laimėjo visus balsus, nes keletas brolių neva girdėję magistrų grabuose triskart šaukiant: „Vinrice! Ordo laborat!“ („Vinrichai! Ordinas pavojuje!“)

III

Šventaragio pakalnė.

Čia kalbama apie Vilniaus pilį, kur buvusi laikoma amžinoji ugnis – „Znicz“.

IV

„Mūs džiaugsmas Dievui!“

Anų laikų Ordino puotų šūkis.

Vaidilos daina.

Žr. *Gražinos* 19 paaišk., kur aprašytas panašus įvykis, valdant magistrui Duseneriui von Arfbergui¹⁴².

Mirties mergelė sutemoj regėti.

Lietuvos liaudis marą vaizduojasi mergelės pavidalu; pasirodymas, kaip čia, sekant liaudies pasakojimu, aprašyta, reiškia, kad užeis toji baisi liga. Duosiu bent santrumpą girdėtos kadaise Lietuvoje baladės: „Kaime pasirodė maro mergelė ir, kaip įprasta, pro duris ar langą įkišusi ranką ir raudona skara plevėsuodama, skleidė namuose mirtį. Žmonės aklinau užsitarinėjo, tačiau alkis ir kiti reikalai greitai privertė nebesilaikyti tokių atsargumo priemonių, visi tad laukė mirties. Vienas bajoras, nors pakankamai apsirūpinęs maistu ir galėjęs kuo ilgiausiai tą keistą apsiaustį išlaikyti, pasiryžo pasiaukoti artimųjų labui, pasiėmė Žygimanto kalaviją¹⁴³, ant kurio buvo užrašas „vardan Jėzaus, vardan Marijos“, ir, taip apsiginklavęs, atidarė namų langą. Bajoras vienu smūgiu nukirto šmėklai ranką ir atėmė skarą. Jis, tiesa, numirė, ir visa jo šeima išmirė, bet nuo to laiko kaime niekas neatsiminė, kad būtų siautęs maras.“ Ta skara buvusi saugojama bažnyčioje, neatsimenu, kuriame miestelyje. Rytuose prieš užeinant marui pasirodydavęs vaiduoklis su šikšnosparnio sparnais ir pirštu baksnodavęs tuos, kuriems buvo lemta mirti. Atrodo, kad liaudies vaizduotė tokiais pasakojimais perteikia tą paslaptingą nuojautą ir keistą baimę, kuri esti prieš didelę nelaimę arba mirtį ir kurią

¹⁴¹ Mickevičius greičiausiai remiasi A. Kotzebue, aprašančiu panašų atsitikimą apie Dorotą iš Gdansko, viduramžių mistikę.

¹⁴² Autoriaus klaida; nurodytame *Gražinos* paaiškinime kalbama apie Vinrichą von Kniprode: „per didžiulę puotą, išrinkus Didžiojo Magistro Vinrichą von Kniprode, vokiečių minizingeris už dainavimą buvo apdovanotas plojimais ir aukso taure. Toks palankus poeto sutikimas paskatino ir ten esantį prusą vardu Rixelus; jis paprašė leisti dainuoti gimtąją lietuvių kalbą ir ėmė šlovinti pirmojo lietuvių karaliaus Vaidevučio žygius.“

¹⁴³ Nukaltą Žygimanto III Vazos laikais su jo atvaizdu geležtėje.

jaučia ne tik paskiri asmenys, bet dažnai ir ištisos tautos. Taip Graikijoje žmonės nujautė, kad ilgai truks ir atneš baisių padarinių Peloponeso karas¹⁴⁴, Romoje – kad žlugs monarchija, Amerikoje – ispanų atvykimą¹⁴⁵ ir t. t.

Valteris aš vadinausi.

Walteris von Stadionas, vokiečių riteris, paimtas lietuvių nelaisvėn, vedė Kęstučio dukterį ir su ja slapta išvyko iš Lietuvos¹⁴⁶. Dažnai atsitikdavo, kad prūsai ir lietuviai, dar vaikai pagrobti ir išauklėti tarp vokiečių, grįždavo į tėvynę ir būdavo atkakliausi vokiečių priešai. Toks buvo žinomas Ordino istorijoje prūsas Herkus Montė.

V

Karas

Šio karo vaizdas nupieštas pagal istoriją¹⁴⁷.

Tribunolas... rūstusis.

Viduriniais amžiais, kai galingieji kunigaikščiai bei baronai dažnai padarydavo visokių nusikaltimų, kai paprastų teismo tribunolų galia būdavo per silpna jiems sutramdyti, susidarė slapta brolija, kurios nariai, vieni kitų nepažindami, priesaika įsipareigodavo bausti kaltuosius, neišskirdami savo bičiulių nei giminių. Kai tik slaptieji teisėjai priimdavo mirties sprendimą, pasmerktajam būdavo pranešama apie tai, šaukiant po jo langais arba kur nors jam girdint: „Weh!“ („Vargas!“ „Žūtis!“). Tas triskart sušuktas žodis būdavo įspėjimas: kas jį išgirdavo, ruošdavosi mirčiai, kuri neišvengiamai ir netikėtai nuo nežinomos rankos turėjo jį užklupti. Slaptasis teismas dar buvo vadinamas Vemgericht, arba Vestfalijos tribunolu¹⁴⁸. Nežinia, kada jis atsirado; kai kas tvirtina, kad buvęs įsteigtas Karolio Didžiojo. Iš pradžių buvęs reikalingas, vėliau pats tapo įvairių nusikaltimų priežastimi, ir valdžia dažnai šiaudavosi prieš pačius teisėjus, kol ši institucija buvo visai panaikinta. Šią savo sakmę pavadinome istorine, nes veikiančiųjų asmenų charakteriai ir visi svarbesnieji joje suminėti įvykiai yra atvaizduoti pagal istoriją. Ano meto kronikos, kurių mus tepasiekė tik nuorašų dalys, ne kartą turi būti papildytos spėjimais, kad iš jų galėtų būti sudaryta bent kokia istorinė visuma.

Nors, atkurdamas Valenrodo istoriją, leidau sau kai kurių prasimanymų, tačiau tikiuosi pateisinsiąs juos panašumu į tiesą. Pasak kronikų, Konradas Valenrodas nebuvo kilęs iš įžymios Vokietijos Valenrodų giminės, nors dėjosi esąs narys. Jis buvęs pavainikis. Karaliaučiaus kronika (Valenrodo biblioteka) sako: „Er war ein Pfaffenkind“ [„Jis buvo kunigo vaikas“]. Apie to keisto žmogaus būdą skaitome įvairių ir prieštaraujančių nuomonių. Didesnioji kronikininkų dalis prikaišioja jam puikybę, žiaurumą, girtavimą, atšiaurų elgesį su valdiniais, menką tikėjimo uolumą ir net neapykantą dvasininkams: „Er war ein rechter Leuteschinder“ [„Jis buvo tikras žmonių ėdikas“] (Valenrodo bibliotekos kronika). „Nach Krieg, Zank und Hader hat sein Herz immer gestanden; und ob er gleich ein Gott ergebener Mensch von wegen seines Ordens seyn sollte, doch ist er allen frommen geistlichen Menschen Grauel gewesen“ [„Jo širdis visada ilgėjosi karo, nesantaikos ir vaidų; ir nors, atsižvelgdamas į savo priklausomybę Ordinui, jis turėjo būti Dievui atsidavęs žmogus, tačiau kėlė visų tikrai pamaldžių dvasininkų pasibjaurėjimą“] (Davidas Lukas). „Er regierte nicht lang, denn Gott

¹⁴⁴ Peloponeso karas vyko tarp Atėnų ir Spartos V a. pr. Kr.

¹⁴⁵ Amerikos atradimas atnešė pražūtį seniesiems jos gyventojams.

¹⁴⁶ Walteris von Stadionas 1359 m. pagrobė Kęstučio dukterį. Ji buvo prievarta apkrikštyta ir uždaryta Moguncijos (Mainco) vienuolyne. Walteris jos nevedė (J. N. Becker, Versuch einer Geschichte der Hochmeister in Preussen, Berlin, 1798).

¹⁴⁷ Mickevičius rėmėsi Kozebue veikalu *Preussens altere Geschichte (Senoji prūsų istorija)*.

¹⁴⁸ Labiausiai buvo paplitęs Vestfalijoje. Tribunolo vaizdas sukurtas paties poeto ir labiau primena masonų apeigas negu panašių viduramžių teismų posėdžius.

plagte ihn inwendig mit den laufenden Feuer“ [„Jis valdė neilgai, nes Dievas jį kankino vidine ugnimi“]. Antra vertus, ano meto rašytojai pripažįsta jam didelį protą, narsą, taurumą ir tvirtą būdą; iš tiesų be tokių retų savumų nebūtų galėjęs išlaikyti valdžios dėl visuotinės neapykantos ir pralaimėjimų, kuriuos Ordinas patyrė jo dėka.

Dabar prisiminkime Valenrodo elgesį. Kai jis paėmė į savo rankas Ordino valdžią, buvo gera proga kariauti su Lietuva, nes Vytautas žadėjo pats vesti vokiečius į Vilnių ir dosniai už jų pagalbą atsilyginti. Bet Valenrodas delsė pradėti karą ir, dar blogiau, atgrasino Vytautą ir taip neapdairiai juo pasitikėjo, kad tas kunigaikštis, slapta susitaikęs su Jogaila, ne tik pasitraukė iš Prūsų, bet pakeliui, kaip bičiulis lankydamas vokiečių pilis, jas degino, o įgulas naikino. Taip nepalankiai susidėjus aplinkybėms, reikėjo atsakyti karo arba jį pradėti labai atsargiai. Didysis magistras skelbia kryžiaus žygį, švaisto Ordino išdą pasiruošimams (5 000 000 markių¹⁴⁹, apie milijoną vengrų auksinių, – anais laikais didžiulė suma) ir traukia į Lietuvą. Būtų galėjęs paimti Vilnių, jei nebūtų sugaišęs laiko puotaudamas ir laukdamas naujų pastiprinimų. Atėjo ruduo. Valenrodas, palikęs stovyklą be maisto ir didžiausioj netvarkoj, traukėsi į Prūsus. Kronikininkai ir vėlesnieji istorikai negali atspėti tokio staigaus išvykimo priežasties ir neranda pagal ano meto aplinkybes jokio pateisinimo. Kai kurie Valenrodo pabėgimo priežastimi laikė pamišimą. Visi čia suminėtieji mūsų herojaus charakterio ir elgesio prieštaračiai gali būti suderinti, jeigu spėsime, jog jis buvo lietuvis ir įstojo į Ordiną, norėdamas jam atkeršyti. Iš tiesų jo valdymas sudavė kryžiuočių galybei didžiausią smūgį. Sakysime, kad Valenrodas buvo tas pats Walteris Stadionas, sutrumpindami tik keliolika metų laiką, trukusį tarp Valterio išvažiavimo iš Lietuvos ir Konrado pasirodymo Marienburge. Valenrodas mirė 1394 m.¹⁵⁰ staigia mirtimi. Keisti įvykiai sekė jo gyvenimo pabaigą. „Er starb, – pasakoja kronika, – in Raserey, ohne letzte Öhlung, ohne Priestersegen. Kurz vor seinem Tode wütheten Stürme, Regengüsse, Wasserfluthen; die Weichsel und die Nogat durchbrachen ihre Dämme... hingegen wühlten die Gewässer sich eine neue Tiefe da, wo jetzt Pillau steht“ [„Mirė pamišęs, be paskutiniojo patepimo, be kunigo palaiminimo. Prieš pat jo mirtį siautė audros, liūtys, potvyniai; Vysla ir Nogatas sulaužė savo užtvankas, o vandenys prasigraužė sau naują vagą tenai, kur dabar Piluva“]. Albanas, arba, kaip jį kronikininkai vadina, – daktaras Leanderis von Albanus, vienuolis, vienintelis ir neatskiriamas Valenrodo draugas, nors dėjosi esąs pamaldus, pasak kronikininkų, buvo eretikas, stabmeldys, o gal net burtininkas. Apie Albano mirtį nėra tikrų žinių. Vieni rašo, kad jis paskendo, kiti – kad slapta pasitraukė arba tapo šėtono nuneštas.

Kronikas citavome daugiausia iš Kotzebue veikalo *Preussens Geschichte*, „Belege und Erläuterungen“. Hartknochas¹⁵¹ vadindamas Valenrodą „unsinnig“ [bepročiu], labai maža apie jį teduoda žinių.

Kadangi „Vaidilos sakmėje“ naudota eilėdara yra mažai žinoma, nesiekiame pralenkti skaitytojų nuomonės ir nenorime aiškinti priežasčių, kurios mus kreipė naudoti šią naują. Skiemens matmeniu laikėme kirtį, išlaikomą tariant; taip pat pasinaudojome pastabomis iš svarbaus Krolikowskio veikalo¹⁵². Tiesa, keletu atvejų pažeidėme jo pateiktas taisykles, tačiau nematome būtino reikalo dėl to aiškintis. Štai kelios skanduojamos eilutės:

Skąd Li | twiniwra | cąją? | z nocnej wra | cąjąwy | cieccki,
Wiozą | łupy bo | gate, | w zamkach i | cerkwiach zdo | byte;

¹⁴⁹ Klaida: Kotzebue nurodo 500 000.

¹⁵⁰ Iš tikrųjų 1393 m.

¹⁵¹ Kristupas Hartknochas (1644–1687) – Prūsijos istorikas.

¹⁵² J. Królikowski. *Prozodia polska...* – Poznań, 1821.

Sama nie | widzi, co | robi: | wszyscy mi | to powia | dają.

[Kur žygiavo lietuviai? Baigę naktinį puolimą,
Iš pilių bei bažnyčių išgrobta lobį gabeno.
Pati ji nemato, ką daro, visi man tą pasakoja]

Eilutėse sekama graikų hegzametru, bet su tokiu skirtumu, jog vietoj spondėjų (– –) dažniausiai naudoti trochėjai (– u) arba – y. Dviejose ar trejose vietose daktiliai pakeisti antibachu (– – u), kurio vidurinis skiemuo nėra ryškiai ilgas, pavyzdžiui:

krzyk mojej | matki.

[man mama šaukė].

Vertė Aldona Liobytė ir Algis Kalėda

Konradas Valenrodas – kaip poetinis maištas (parengėjo žodis)

Po keliolikos metų, kalbėdamas apie *Konrado Valenrodo* prasmę, pats poetas kūrinių pavadinio „politine brošiūra“. Savaimė suprantama, skaitytojais, A. Mickevičiaus amžininkai šiuos žodžius interpretavo kaip akivaizdų autoriaus siekimą meninės vaizduotės tvarinį perkelti į anuometinį politinį kontekstą. Neabejotina, jog kovojant prieš galingesnę, daugelį sąjungininkų turintį Lietuvos ir Lenkijos priešą – Rusiją, po tragiškos 1831 m. sukilimo baigties buvo ieškoma visokiausių būdų, tad *Konrade Valenrode* suformuluota klastų ir gudrybių taktika rodėsi viena iš parankiausių ir tikslingiausių.

Tačiau vėlesnės, pragmatinės kūrinio interpretacijos negali užgožti meninės jo ištarmės bei pirminių autoriaus intencijų, veikiau – jas papildo... Tad kaip ši poema, – užgimusi kūrėjui būnant tremtyje, kasdien susitinkant su engėjais, – išrodo, jeigu bandytume rekonstruoti jos genezės kontekstą.

A. Mickevičiaus *Konradą Valenrodą* rašė apie du metus (maždaug nuo 1825 m. liepos iki 1827 m. birželio), tiesa, dažnai priešokiais, taisydamas ir keisdamas siužeto vingius. Atskira knyga ši „Lietuvių ir prūsų žygių istorinė sakmė“ buvo išleista 1828 m. Peterburge, ją iliustravo poeto kolega iš Vilniaus universiteto V. Smakauskas, nutapęs, beje, daug istorinės tematikos paveikslų, tarp jų – „Steponas Batoras įsteigia Vilniaus akademiją“. Prisiminkime: tada A. Mickevičius jau buvo parašęs įžymiąsias balades ir romansus, išleidęs *Gražinę* bei II ir IV *Vėlinių* dalį, nostalgikuosius Krymo sonetus. Buvo patyręs skaudžių likimo smūgių (nelaiminga meilė Marilei Vereščak, filomatų-filaretų byla, tremtis), o lygia greta – svaigių jaunystės sėkmių (jau buvo aukštinamas kaip Lietuvos dainius, kone visi pripažino didžiulį poetinį jo talentą).

Tačiau gyvenimo aplinkybės, bausmė už aktyvią veiklą slaptuose Vilniaus jaunimo sambūriuose, nuolatinė slaptų agentų priežiūra nenumaldė jo maištingos dvasios, o atvirkščiai – skatino ieškoti būdų, kaip tęsti kovą su Respublikos (Žečpospolitos) pavergėjais. Dera pabrėžti ir didelę įtaką anticarinio sąjūdžio dalyvių dekabristų, su kuriais A. Mickevičius susipažino, atvykęs į Rusiją, – antai, kaip manoma, ir Konrado vardą jis paėmęs iš aistringąjo Kondratijaus Rylejevo.

Pradžioje poetas buvo sumanęs šia tema parašyti du veikalus, vėliau dėmesį sutelkė į istorinę fabulą apie lietuvių karžygi, prasiskverbusį į kryžiuočių vadus ir klasta keršijantį priešams. Kurdamas poemą autorius naudojo gausiais istorikų darbais (M. Strijkovskio *Kronika*, J. Voigto, A. V. Kotzebue'o, J. N.

Beckerio (Bekerio), J. Lelevelio, T. Narbuto ir kt.), publikacijomis to meto Vilniaus periodikoje, tad kūrinys yra gausu istorinės medžiagos, faktų. Kita vertus, autorius itin jautriai išgyveno romantikų F. Schillerio (Šilerio), G. G. Byrono (Bairono) sukurtus tragiškų asmenybių likimus, gręžėsi į jų tragišką būtį, regėdamas paraleles tarp to meto dabarties, persekiojamo Vilniaus jaunimo, ir istorijos, kurioje apstu fatališkų įvykių.

Ręsdamas veiksmo eigą, kurdamas veikėjų paveikslus, autorius nurodė istoriografiniuose šaltiniuose fiksuotus įvykius. Kūrinys pasakojama apie žinomą ir sunkiai paaiškinamą istorinį faktą, – kryžiuočių magistras Wallenrodas 1392 m. žygio prieš Lietuvą metu paliko savo armiją prie Vilniaus, o paskui neaiškiomis aplinkybėmis mirė (turbūt išprotėjęs nusižudė). Nežinia iš kur kilęs, ūmus ir valdingas kryžiuočių vadas tampa pagrindiniu poemos personažu, kuris auکوja asmeninę laimę dėlei kovos su priešais.

Tad kūrinį galima interpretuoti įvairiai: ir kaip engiamos tautos karinės taktikos projektą, ir kaip istorinį veikalą apie lietuvių kovas su kryžiuočiais, ir kaip romantizmo tendencijų (maištingos asmenybės drama, tautos aukštinimas) išraišką. Visi šie lygmenys tarpusavyje susiję – tiek fabuloje (Konrado ir Aldonos likimai), tiek stiliuje („objektyvų“ pasakojimą papildo raiškos lyrinės refleksijos, pagal folklorą stilizuoti intarpai). Amžininkai, atpažindami pagrindinę poemos intenciją, priekaištavo autoriui dėl padrikos kompozicijos, dažnų fabulos vingių. Vis dėlto poemos plėtrą labiausiai lėmė fabulos slinktis ir autoriaus žiūros taškas.

Kūrinys prasideda „Įžanga“, kurioje trumpai nusakomas istorinis laikas, aplinkybės, lemsiančios dramatiškus įvykius. Poetas įsikūnija į keletą vaidmenų: jis yra tarsi metraštininkas, lyrinis atjautėjas ir įvykių vertintojas. Pastaruosius, – pavyzdžiui, naujo kryžiuočių magistro rinkimą, kunigaikščio Vytauto apsilankymą, karą, per kurį žuvo kone visa kryžiuočių kariauna, slapto tribunolo nutartį, – jis vaizduoja tarsi pasikliaudamas liudininkų nuomone. Visai kitaip kalbama apie nostalgiskus prisiminimus (Aldonos balsas). Labai įtaigūs ir savotiški giesmių intarpai: garsioji Albano daina apie Nerį (beje, į lietuvių kalbą ji buvo versta keliolika kartų), vaidilos sakmė (parašyta hegzametru, greičiausiai sekant K. Donelaičio *Metais*).

Pagrindinis kūrinio herojus Konradas Valenrodas-Alfas-Valteris įvykdo savo skirtį ir gelbsti Lietuvą. Sąmoningai pasirinkęs sunkų apgaulės kelią, jis tarsi atmeta etines vertybes, yra priverstas slėpti savo tikruosius jausmus, neapykantą kryžiuočiams. Dėl tokios laikysenos ugdosi jo niūrus charakteris, o vienišumas jam tampa natūralia būties forma. Konrado tvermę, narsą skatina vaidila Albanas, įprasminantis gyvybingąją tautos dvasią. „Betaig tu esi vergas, vergo ginklas – tai klastos“, – moko Albanas Konradą. Dainius yra tarsi tautos atminties laidas: kai Valenrodas pražudo kryžiuočių kariuomenę, jis pažada dainoje išsaugoti karžygio atminimą:

Aš Lietuvą apeisiu, kolei gyvas,
Paleisiu dainą į miestus ir kiemus, –
Skanduos ją dainiai mūšiuos, o augyvės
Namie vaikus ją dainuos saviems.
Iš tos darnos prie lopšio ir prie vygės
Išaugo už mūsų kaulus keršto žygis!

Tragizmu alsuoja nelaimingos Valenrodo ir Aldonos meilės tema. Užsimezgusi skaidriomis jaunystės dienomis, ji vėliau tampa savotišku dvasios išbandymu ir auka ant patriotizmo aukuro. Kai kryžiuočiai įveikiami, Konradas siūlo bokšte užsiklendusiai Aldonai bėgti į Lietuvą. Tačiau jie abu nebe tokie kokie buvo jaunystėje: veidus išvagojo išgyvenimai, širdgėla, nuo kančių suskeldėjo širdys. Valenrodo balse taip pat skamba rezignacija:

Jaunystę skyriau klastai ir pagiežai,
Smurtingiems žygiams, nū sparnai palūžę,
Pabodo klastos, kovai aš netikęs.

Bet prieš mirtį Valenrodas suvokia savo aukos svarbą, apie tai kalba didžiuodamasis. Atsisakęs asmeninės laimės, jis pražudė priešus ir išgelbėjo tėvynę.

Dera pridurti, kad A. Mickevičius įvairiais būdais siekė nukreipti cenzūros dėmesį nuo aktualiai skambančių kovos su carizmu idėjų. Antai „Pratarmėje“ nuolat akcentuojamas medžiagos istoriškumas, maskuojama patriotinė autoriaus laikysena. Tekste tarsi pabrėžiama: „Lietuva jau yra visiškai praeityje. Jos istorija šiuo atžvilgiu duoda dėkingos poezijai medžiagos, nes poetas, apdainuojąs ano meto įvykius, gali rūpintis vien tik pačiu istoriniu objektu.“

Tačiau poemos siekinis caro valdininkai greit iššifravo; senatorius N. Novocilcevas savo raporte rašė, jog *Konradas Valenrodas* moko apsimetinėti, ruošia klastingas išdavystes, ir kaip svarbiausią kūrinio mintį nurodė moto, iš N. Machiavellio (Makiavelio) pasiimtą kovos būdą: „reikia būti liūtu ir lape.“

Dėl raiškos patriotinės ištarmės, įtaigių epizodų, apdainuojančių tėvynės grožį, *Konradas Valenrodas* tapo vienu mėgstamiausių kūrinių lietuvių tautinio atgimimo epochoje. XIX a. poemą arba jos fragmentus vertė V. Zagurskis-Aukštikalnis, A. Vištelis-Višteliauskas, E. J. Daukša, M. Godliauskis, S. Dagilis, K. Bukavietis, Maironis, po to – V. Kudirka („Dainą“), J. Žilius-Jonila, J. Mačys-Kėkštas, J. Sakalas, F. Kirša ir kiti lietuvių literatai.

Šiame leidinyje greta originalo publikuojamas V. Mykolaičio-Putino vertimas (1948 m., vėliau dar keliskart leistas). Nykių pokario metų sąlygomis versdamas *Konradą Valenrodą*, poetas akivaizdžiai parodė savo patriotinę nuostatą, tarsi rodydamas kelią, kuriuo eidama tauta gali save išsaugoti. Itin aktualiai skambėjo žūtbūtinės kovos, aukos motyvai, taip pat – meilės tėvynei strofos.

Publikuojant pagal dabartinius reikalavimus taisyta rašyba ir skyryba. Praleistos eilutės buvo išverstos pažodžiui ir pažymėtos laužtiniais skliausteliais. Rengiant komentarus pasinaudota a. a. Aldonos Liobytės ir Jono Pilypaičio triūsu, įdėtu knygoje A. Mickevičius. *Lyrika, Baladės. Poemos.* – V., „Vaga“, 1975.

Algis Kalėda

Adomas Mickevičius, *Konradas Valenrodas: lietuvių ir prūsų žygių istorinė sakmė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.